



УЧЕБНО-НАУЧЕН ЦЕНТЪР
„НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ И ОБЩЕСТВЕН РЕД“
КАТЕДРА
„НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД
НА СТИЛИЯН ОГНЯНОВ КРОТНЕВ

НА ТЕМА:
„УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ УПРАВЛЕНИЕТО НА СТРУКТУРИТЕ
НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ ПРИ
ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ“

ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“,
ОБЛАСТ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ 9. „СИГУРНОСТ И ОТБРАНА“,
ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 9.1. „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“,
ДОКТОРСКА ПРОГРАМА „ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ПРЕСТЪПНОСТТА И ОПАЗВАНЕ
НА ОБЩЕСТВЕНИЯ РЕД“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: ПРОФ. Д-Р ВАСИЛ ГЕОРГИЕВ

ПЛОВДИВ

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ.....	4 стр.
УВОД.....	6 стр.

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС

ПРИ ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ

1. Анализ на управленския процес.....	10 стр.
2. Основи на планирането при извънредни ситуации.....	14 стр.
3. Оптимизиран модел за вземане на решение.....	15 стр.
4. Същност, понятиен апарат и класификация на извънредните ситуации.....	18 стр.
Изводи	30 стр.

ВТОРА ГЛАВА

АНАЛИЗ НА ИЗВЪНРЕДНИТЕ СИТУАЦИИ НА

ТЕРИТОРИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

1. Извънредни ситуации, предизвикани от природни явления.....	32 стр.
2. Епидемии и пандемии по хората, животните и растенията.....	49 стр.
3. Извънредни ситуации от техногенен характер.....	52 стр.
4. Вътрешнополитически кризи	61 стр.
Изводи.....	73 стр.

ТРЕТА ГЛАВА

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ УПРАВЛЕНИЕТО НА СТРУКТУРИТЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ ПРИ ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ

1. МВР и извънредните ситуации.....	75 стр.
2. Модели за усъвършенстване управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации в реално време.....	102 стр.
3. Направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации.....	112 стр.
Изводи	119 стр.
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	121 стр.
БИБЛИОГРАФИЯ.....	126 стр.
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	136 стр.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

АЕЦ	Атомна електроцентрала
АД	Акционерно дружество
АЗ	Аварийна защита
АЯР	Агенция за ядрено регулиране
ДА	Държавна агенция
ГФИ	Геофизичен институт
НИМХ	Национален институт по метеорология и хидрология
ЕС	Европейски съюз
ЕСС	Единна спасителна система
ЕЕН112	Единен европейски номер
ЕМ-DAT	- The International Disaster Database
ЗЗБ	Закон за защита при бедствия
ЗМВР	Закон за Министерство на вътрешните работи
ППЗМВР	Правилник за прилагане на ЗМВР
МС	Министерски съвет
МВР	Министерство на вътрешните работи
ГД ПБЗН	Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението”
ГД БОП	Главна дирекция „Борба с организираната престъпност”
ГД КП	Главна дирекция „Национална полиция”
ГД ЖСОБТ	Главна дирекция "Жандармерия, специални операции и борба с тероризма"
ГД ГП	Главна дирекция „Гранична полиция”
ОДМВР	Областна дирекция на МВР
СДВР	Столична дирекция на МВР
СЗО	Световна здравна организация
НАТО	Организация на Северноатлантическия договор
ОКИЦ	Областен комуникационно-информационен център

КЕМ Комунално-енергийните мрежи
СОТ Сигнално-охранителна техника
ОМУ Оръжия за масово унищожение
ЯО Ядрено оръжие
РО Радиологично оръжие
ХО Химическо оръжие
БО Биологическо оръжие
ПОО Потенциално опасен обект
ПОВ Промислени отровни вещества
РАВ Радиоактивно вещество
Р. Република
р. Река
ТХВ Токсични химични вещества
КПП Контролно пропускателен пункт
ПУ Пункт за управление
СНАВР Спасителни и неотложни аварийно възстановителни работи
ТОЕЛ Топлоотделящи елементи
ЯМ Ядрен материал
ВВЕР Водно- воден енергиен реактор
ЦРУ Централно разузнавателно управление
EADRCC Евроатлантическия координационен център за реагиране при бедствия на НАТО
MIS Център за мониторинг и информация на Европейската Комисия
MSK-64 Medvedev-Sponheuer-Karnik
МААЕ Международна агенция по атомна енергия
ENAC Emergency Notification and Assistance Convention

УВОД

В началото на новото столетие човечеството е разтърсвано от сериозни проблеми с глобален обхват, причинени както от природата, така и от човека. Реалностите, в които сме потопени – пандемии, регионални войни, терористични актове, амбиции за господство и влияние във вид на национализъм и шовинизъм, на фундаменталистки идеологии и религиозен фанатизъм, икономически кризи, катастрофи, промишлени аварии, насилие на улицата и т.н. често са съпроводени със сериозни конфликти. Това води до проявление на извънредни ситуации с различна степен на интензивност, които могат да имат значителни негативни последици върху обществото и цялостната инфраструктура на дадена държава или регион .

Прецизното дефиниране на понятието „*извънредна ситуация*“, изясняването на механизма на противоречията, които стават движещи сили, изследването на причините за възникването, характера и същността им, класификацията на извънредните ситуации по определени научни критерии, анализът на отделните фази на развитие , механизмите за тяхното управление, методите и средствата за тяхното разрешаване стават ключови елементи при създаването на съвременна теория за намаляване на заплахи с висок потенциал и значим риск за националната сигурност на Република България.

Разгледаните до тук проблеми, свързани с възможността за възникване на извънредни ситуации на територията на страната и тяхното овладяване обуславят **актуалността на дисертационния труд.**

Обект на изследването в дисертационния труд са структурите на МВР имащи отговорности при извънредни ситуации.

Предмет на изследването е управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи (МВР) преди, по време и след

възникването на извънредни ситуации и усъвършенстване подготовката на органите за управление.

Анализът на теоретичните източници и практическият опит за оценяване дейността на структурите на МВР при овладяване на кризи ни позволи да формулираме следната **работна хипотеза**: *съществуващото управление на структурите на МВР при извънредни ситуации може да бъде усъвършенствано на всички етапи от управленския процес.*

Целта на изследването е да се изясни същността на извънредни ситуации и да се предложат направления за повишаване ефективността от управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при овладяването им.

Изследователски задачи :

1. Да се анализират и оценят извънредни ситуации и да се определи вероятната обстановка на територията на Р България .
2. Да се извърши теоретичен анализ на управленския процес при извънредни ситуации
3. Да се моделират направления за усъвършенстване на управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Увод

В увода са представени организацията и реда за провеждане на изследването, включително и методологията.

Глава 1 : Теоретични основи на управленския процес при извънредни ситуации

В първа глава е проведен теоретичния анализ на управленския процес при извънредни ситуации, в резултат на което са определени управленските функции и тяхното значение за решаването на проблема за усъвършенстване управлението на структурите на Министерството на

вътрешните работи при извънредни ситуации. Анализирана е съществуващата класификация на извънредните ситуации и понятиен апарат.

Глава 2 : Анализ на извънредните ситуации на територията на Република България

Във втора глава е направен критичен прочит и анализ на знанията по същността и съдържанието на извънредните ситуации и е предложена оценка на възможните извънредни ситуации на територията на Република България.

Глава 3: Усъвършенстване управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации

Тази глава е посветена на теоретично и емпирично изследване на дейността на основните структури на МВР при извънредни ситуации. На критичен анализ и оценка са подложени получените резултати в светлината на ефективността на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации. Моделирани са основните направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации. Предложен е структурен модел на Система за автоматизиране на управленския процес в МВР при извънредни ситуации. Посочени са основните направления за усъвършенстване подготовката на органите за управление на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации.

Заключение и препоръки

В заключението на дисертационния труд са представени доказателства, че изследователските задачи са решени и целта на изследването е постигната. Представено е описание на приносите и на практическата значимост на извършеното изследване. Предложени са нови идеи за последващо изследване.

Методология

Избраната методология е определила начина на изучаване и изследване на нормативната уредба, касаеща дейността и управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации. За целта е избран комплекс от методи за събиране, обработка и анализ на информация. Сравнителният анализ е основният метод за оценяване елементите на изследването в трета глава . В края на всяка основна глава са генерирани изводи.

Ограничения и допускания

Настоящото изследване ще се ограничи само до разглеждане управлението на структурите на МВР при земетресения, наводнения и безредици.

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА УПРАВЛЕНСКИЯ ПРОЦЕС ПРИ ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ

1. Анализ на управленския процес

Терминът „*организация*” можем да преценим, като действие и като резултат. В речника за чуждите думи четем, че да се организира нещо означава „подреждам, разпределям, планирам различни действия с обща цел”¹. Когато нещото е извънредна ситуация, да се организира то означава планомерна и целенасочена дейност на държавното ръководство, на министерствата, ведомствата и местната администрация по поддържането в готовност на сили и средства и съгласуването им за незабавни действия, подготовка и провеждане на операции при операции, различни от война.

„*Управление*” означава „*да се ръководи, да се властва, да се прилага*”. От тези три глагола несъмнено първият е този, който съответства на значението на глагола „*управлявам*”. Да се управлява една организация, означава да се ръководи, т.е. да се направлява, да се води, да ѝ се посочва пътят. Логично, управляването на дадена организация е да се упражнява по най-малко анархичен и по възможно най-рационален начин. Това от своя страна изисква организационни действия или казано по друг начин управленското действие включва в себе си организационно въздействие. Следователно организацията е средството или инструментът, с който си служи управлението, за да координира различните ресурси, в това число и човешките така, че да се осигури постигането на целите на структурата с оглед възможно най-голяма ефективност.²

¹ Gaberoff, Речник на чуждите думи в българския език с приложения, Пето преработено и допълнено издание, В.Търново

² Ф.Тарраго, М.Мирчев, Г.Шереметов, Стратегическо управление, С., Университетско издателство „..”, с.18

Според А.Файол да се управлява, означава да се *предвижда, организира, командва, координира и контролира*. С тези пет функции той определя последователните фази на управленската дейност.

А.Зерили следвайки А.Файол, конкретизира петте фази на функцията и я нарича управленска. Според него тези фази са: *програмиране, организиране, изпълнение, координиране и командване и контрол и оценка*. Под управление Зерили разбира съвкупност от мерки - решения, процедури, системи, отношения, контрол, чрез които се развива дейността по осъществяване целите на организацията.³

Според А.Роувъм съвременното управление е процес на вземане на решения, обединяващ организационните възможности със заплахите и благоприятните въздействия, произтичащи от външната среда. По подобен начин анализирайки средата Д. Шендън и К. Хатъс предлагат следното определение за съвременното управление „ процес на определяне и установяване на връзки на организацията с околната среда, заключаващ се в реализация на избраните цели и опит да се достигне желаното взаимоотношение с тази среда, посредством разпределение на ресурсите, което позволява ефективно и резултатно да функционира организацията и нейните подразделения”.

У.Глук и Л.Джаух представят управлението, като „*направление в теорията на вземане на решенията, насочено към развитие на ефективна стратегия, оказваща съдействие при достигането на корпоративните цели*”.

Дж. Пирс и Р.Робъртсън определят управлението като „*съвкупност от решения и действия за формулиране и изпълнение на стратегии, разработени за достигане на целите на организацията*”.

³ Zerilli A., Fundamentos de Organizacion y Direccion General, Deusto, Bilbao, 1978, p.33-42

Х. Джонсън и К. Скулс определят следната последователност на действията за осъществяване на управленския процес:

- анализ на актуалното положение на организацията в конкурентната среда;
- избор, предполагащ разработка и оценка на алтернативите и стратегиите в дейността на организацията;
- имплементация, включваща процеса на реализация и осъществяване на избраната стратегия.

В научната литература съществува консенсус по отношение на управленските функции : планиране, организация и контрол. Последните представляват фазите на един процес, който:

- започва с изследването на обстановката;
- преминава през установяването на целите и на плановете за тяхното постигане;
- следва пускането на плановете в практиката;
- завършва с проследяването и контрола върху изпълнението им.⁴

В този смисъл управлението на извънредни ситуации включва:

- анализ на средата (добиване, събиране обработване, класифициране, систематизиране, обмен и съхраняване на информацията);
- вземане на решение;
- планиране на операции;
- поставяне на задачи на изпълнителите и изпълнение на плановете;
- организиране и поддържане на взаимодействието;
- организиране на управлението;
- организиране на осигуряване на силите;
- приемане на коригиращи решения.
- контрол на изпълнението на поставените задачи.

⁴Ф.Тарраго,М.Мирчев,Г.Шереметов,Стратегическо управление,С.,Университетско издателство “..”,с.38

Следователно управлението на извънредни ситуации е динамичен и комплексен процес, в който се извършват сложни по обем и съдържание дейности, често в твърде ограничени срокове с участието на значителен брой длъжностни лица. Тяхната дейност се подчинява на точно определени принципи⁵, основните от които са:

- единоначалие;
- строга централизация на ръководството с предоставяне на подчинените, възможност за проявяване на творчество и инициатива при определяне на способите за изпълнение на поставените задачи;
- твърдост и настойчивост за осъществяване на взетите решения;
- оперативност и гъвкавост при изменение на обстановката;
- лична отговорност за взетите решения, за състоянието и използването на подчинените сили и средства и за резултатите от изпълнението на поставените задачи.

Управлението на извънредни ситуации, често пъти ще се осъществява в условията на неопределеност, насилие, стрес и опасности. При такива условия е целесъобразно за подпомагане на ръководството по управлението на извънредни ситуации да се прилагат следните основни характеристики:

- обучение и възпитание на кадрите в дух на лидерство, чрез делегиране на права и отговорности при управлението;
- висок професионализъм и широкообхватни професионални знания, обща култура и интелект, позволяващи на ръководителите да вземат рационални решения;
- трезва оценка и инициативност, базирани на професионален опит и добра подготовка;
- решителност, увереност в собствените сили, комуникативност, колективизъм и личен пример.

⁵ Манев М., Кризи, управлениеи задачи, С.2001, с 48

2. Основи на планирането при извънредни ситуации

Планирането при управлението на извънредни ситуации е динамичен и непрекъснат процес. Извършва се предварително. Когато възникне извънредна ситуация, за която няма разработен план, се пристъпва към незабавно планиране.

Планирането се извършва въз основа на моделиране на обстановката за извънредни ситуации от различен характер, за външнополитическа ситуации, за вътрешна ситуация и за ситуации, предизвикани от природни бедствия, аварии и катастрофи. То спомага за ефективното използване на наличните ресурси, организирането, управлението и координирането на силите и средствата при решаването на поставените задачи.

Процесът на планирането при управлението на извънредни ситуации е координиращ процес, целящ да се определи най-добрият метод за изпълнение на задачите или за планиране на възложените бъдещи действия. Тъй като планирането често се възпрепятства от неточна информация, недостатъчно време и ограничени ресурси, процесът е предназначен за оптимизиране логичните и аналитични стъпки при вземане на решение, в условията на неопределеност и несигурност. Процесът намира приложение във всяко звено за ръководство на всеки регион (район), за всеки тип планове при различна наличност на сили и средства. Той цели да се даде възможност на ръководителите в процеса на планиране да обединят усилията на различните разнородни сили и средства, така че в крайна сметка да се постигне цялостна координация на усилията по планирането. Процесът е приложим както при предварителното така и при непосредственото планиране.

Целите на процеса на планиране са:

- стандартизиране на процеса ;
- осигуряване контрол по време на разработване на плана;

- даване възможност ръководителят да ръководи разработването на плана;
- увеличаване на възможностите за творческо мислене;
- даване оценка на продуктите на процеса на планирането.

В рамките на планирането съществуват, както процеси, така и процедури. Процесите представляват познавателни действия, предприемани от ръководителя и центъра за управление, които имат за цел логичното използване на всяка уместна информация при изготвяне на оценката на ситуацията. Процедурите съдържат необходимите стъпки, характерни за процеса на планиране, които дават възможност на ръководителя да контролира събитията и да постигне одобрение на съответното ниво.

3. Оптимизиран модел за вземане на решение

Алгоритъмът за вземане на решение при управление на извънредни ситуации може да се представи като процес, в който са включени шест етапа.

Първи етап - разкриване на проблема (извънредната ситуация) или инициране на процеса .

Характеризира се с наблюдение на ситуацията, при която възниква събитието и формулиране на рисковите фактори. Прави се извода за неизбежното отстраняване на проблема или пък неговата сериозност да бъде сведена до минимум.

Втори етап - оценка на извънредната ситуация (анализ на мисията и информацията за проблема (дефиниция, ограничения, обхват и др.).

В този етап се подбират онези аспекти, които са най-важни и най-открояващи се, и се класифицират така, че проблемът да изпъкне в конкретен вид. Той включва: оценка на обстановката; ограниченията;

допусканията; факторите; силните и слабите страни; центъра на тежестта; критичните точки; критериите за успех; целите; задачите; желаниа краен резултат.

Оценка на обстановката представлява анализ на обстоятелствата, които са довели или могат да доведат до кризата. При определянето на факторите се вземат под внимание: времето, географията и околната среда, само тези , които директно влияят на планирането.

Анализът на силните страни включва такива качества, които са особено ефективни при дадена ситуация. Слабите страни са собствените уязвими страни.

Определяне на центъра на тежестта е част от процеса на анализ на мисията. Определя се с презумпцията, че кризата ще се стреми да унищожи силите и средствата за противодействие и в същото време ще положи максимални усилия за опазване на своите.

Определянето на серия от критични точки е необходимо, за да се достигне до центъра на тежестта. Критичните точки са ключ към центъра на тежестта. Контролът над критичните точки осигурява предимство пред развитието на кризата за по-голямо въздействие върху изхода на същата. Критичните точки могат да включват инфраструктура, особености на местността, човешкия фактор и др.

Определянето на критериите за успех способства за определяне на желаниа краен резултат.

Формулирането на целите означава да се проектира йерархична система, при която целите от оперативните равнища са стъпала за постигането на целите на тактическите равнища, а те на свой ред - за постигането на стратегическите цели. Проектирането преминава през следните четири етапа: определяне съставките на системата; установяване на подходящи форми за измерване на отделните компоненти на системата;

идентифициране на начина за тяхното постигане; установяване на структурата на системата на целите.

Трети етап - разработване на алтернативи (създаване на различни варианти и решения) за действие.

Разработват се достатъчно брой варианти за действие, които могат да доведат до изпълнение на мисията. Това осигурява по-голяма гъвкавост при разчета как да бъдат използвани най-ефективно наличните сили и средства и как да бъде изпълнена най-успешно мисията. Разработените варианти се анализират и проиграват на ЕИТ. Всеки вариант трябва да съдържа: мисията; замисълът; задачи; необходима критична информация; схема на маньовъра със сили и средства. В него трябва ясно да се открият: съсредоточаването на основните усилия; основните задачи; ефективно използване на ръководството и управлението; организация на осигуряване.

Четвърти етап - оценяване и избиране на вариант за действие.

Към него се пристъпва след разработването на вариантите за действие. За целта вариантите за действие се тестват за ефективност. Това означава да се определи дали вариантът е подходящ, възможен, приемлив, единствен и комплектуван. Вариантите се сравняват и се оценяват по следните критерии: яснота на формулираните цели; вероятни последици от всяко действие; ефективност; маньовър; резерв; управление; осигуряване; сигурност; икономия на сили и средства. На брифинг се утвърждава най-оптималния вариант за действие. Избраният вариант за действие се развива в концепция за операцията. Тя трябва да бъде достатъчно детайлизирана, за да изрази виждането на ръководителя за цялостно провеждане на предстоящата операция. След избора на вариант се отдава заповед за планиране.

Пети етап - разработване на концепция и план.

Това е процес на детайлно планиране. Планът трябва да осигури най-доброто решение, основаващо се на указанията, дадени от по-

висшестоящия орган. Разработването на плана трябва да се основава на утвърдения замисъл на операцията и да бъде съобразен с наличните ресурси. При планирането непрекъснато се обменя и отчита постъпващата информация. От съществено значение са плановете по осигуряването. След планирането се изготвя заповед за провеждане на операцията.

Шести етап - изпълнение на плана.

Той включва осъществяване на взетото решение на практика, контрол по реализирането му и корекция при необходимост. Дейността на структурите на МВР по овладяване на кризи от невоенен характер подробно ще бъде представена и оценена в третата глава на изследването.

Изучаването на теоретични основи на управленския процес при извънредни ситуации и проведения критичен анализ и оценка ни позволи да определим значението на управленските функции и тяхното място при решаването на изследвания научен проблем, касаещ усъвършенстване управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации.

4. Същност, понятиен апарат и класификация на извънредните ситуации

Терминът “ситуация” в същността си отразява обективното, реалното моментно състояние, в което се намира отделния човек или система. Произлиза от лат, "situs" - разположен и означава "съвкупност от обстоятелства, положение или състояние”. Синоним на него се явява термина “обстановка”, като се влага същия смисъл и се използва по-често за изразяване на положение и състояние към определено време.

При излизането на ситуацията извън рамките на нормалното или обичайното към термина се прикачват различни пояснения, с които тя се определя като екстремна, извънредна, кризисна и критична.

С “екстремална” (от лат. *extremum* - краен) се означава крайна ситуация, излизаща от рамките на обичайното по трудност и сложност.

Кризисната ситуация по своя характер се доближава до същността на извънредната ситуация, като разликата следва да се търси в начина на възникване и развитие, както и във факторите и явленията, които я определят. Терминът е използван в десетки нормативни актове в законодателството на страната, но определение за него има единствено в Закона за държавните резерви и военновременните запаси, като съгласно него: "Кризисна ситуация възникна вследствие действието на разрушителни или агресивни сили при бедствия, аварии и катастрофи, епидемии или други събития."⁶

Критичната ситуация се определя от състоянието на граничния параметър на критерия за възникване на кризисна ситуация. Той е детерминиран от наличието на собствени ресурси в системата за овладяване на възникналата ситуация. Ако има наличие на такива ресурси, ситуацията може да се определи като критична, а ако се налага използването на външни за системата ресурси, като кризисна.

В най-широк смисъл извънредната ситуация може да се определи, като съвкупност от случващи се в даден момент негативни фактори, създаващи определена обстановка, при която имаме съществено отклонение от нормалния процес.

В правния мир съществуват редица случаи за използване на термина извънредна ситуация, без да бъде дефиниран, като най-общо се свързва с разбирането за нещо, което се случва извън рамките на общоприетото.

В решение на Съвета на Европейския съюз № 5215/2007 относно създаване на финансов инструмент в областта на гражданската защита, като извънредна се определя "всяка ситуация, която има или може да има

⁶Закона за държавните резерви и военновременните запаси, Обн. ДВ. бр.9 от 31 Януари 2003г., доп. ДВ. бр.14 от 17 Февруари 2021г.

неблагоприятно въздействие върху хората, околната среда или имуществото“. Алтернативно на горните е и друго използвано определение като "състояние, положение, което се случва извън определения ред или програма и по своя характер е необикновено, особено, специално, изключително".

Под "нормален процес" се разбира такова протичане на процеса или явлението, към което населението и производството са се приспособили по пътя на дългата еволюция, опита, развитието и всяко отклонението от него се възприема като негативно.

Анализът на посочените определения показва, че между екстремалната и извънредната ситуация съществува разлика. Екстремалната ситуация има отношение към човека или група от хора и изисква мобилизация на значително количество индивидуални ресурси за оцеляването, а извънредната ситуация е по-общото понятие, което предполага освен обща оценка на случващата се негативна обстановка, привличането на различни ресурси за ликвидирането ѝ, които не са засегнати от нея. Екстремалната ситуация се явява, като съставна част от извънредната.

Оценката на изложените определения и характеристики на извънредната ситуация, показва, че тя може да се определи като внезапна, външна и неочаквано възникваща обстановка, която се формира в резултат на въздействието на извънреден фактор и която се характеризира с неопределеност и сложност при взимане на решение, острота на конфликтите и стресови състояния за населението, значителен социално-икономически и екологичен ущърб, преди всичко с човешки жертви и в следствие на това от необходимостта на огромни човешки, материални и времеви разходи за провеждането на евакуационно-спасителни работи и ликвидирането на последиците от извънредната ситуация, а също така специално организиране на управлението.

Голяма част изследователите, включително и тези от САЩ, считат че аварията и опасните природни явления се превръщат в извънредна ситуация в случаите, когато предизвиканите от тях негативни събития и последици заплашват съществуването на социалната структура на обществото.

В научната литературата е разпространено следното определение на извънредна ситуация – това е обстановка, случваща се на определена територия (обект) в резултат на авария, опасно природно явление, стихийно, екологично или друго бедствие, терористични актове, военни действия, социално-икономически изменения или в следствие на тези действия и изменения, които могат да доведат или са довели до човешки жертви, вреда за здравето на хората и околната природна среда, значителни материални загуби и нарушение на нормалния живот на населението.

В документите на МВР⁷ за извънредна ситуация е посочено следното определение : „Извънредна ситуация е такава внезапна или очаквана промяна на установеното състояние на живот, предизвикана от човешка дейност или природни явления, бедствия, пожари, технологични и радиологични аварии или екологични катастрофи, терористични актове, както и други обстоятелства от социален и политически характер, която има или може да има неблагоприятно въздействие върху хората, околната среда или имуществото, включително културното наследство и налагаща прилагане на специални мерки за намаляване на загубите и преодоляване на последици от нея.“

Оценката и анализът на същността на извънредната ситуация показват, че тя е синтетично понятие, включващо в себе си множество различни елементи, но обединени по един критерий – значително отклонение от нормите.

⁷Правила за организацията на дейността на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации, Рег. № 285, 15. 02. 2012 г.

Подробното изследване на определението за извънредна ситуация показва , че тя условно е съставена от четири взаимно свързани елементи:

- извънреден фактор (събитие, произшествие, въздействие);
- извънредни (екстремални) условия;
- последици;
- обстановка.

Извънреден фактор (ИФ) е събитие (произшествие) от космичен, природен, социален, техногенен или биологичен произход, се заключава във въздействие, при което се случва рязко отклонение от нормите на протичащите процеси или явления и оказва значително отрицателно влияние върху нормалния ритъм на живот на човека, функционирането на икономиката, социалната сфера и природната среда. В най-широк смисъл към извънредния фактор може да се отнесат опасното космическо, природно и антропогенно въздействие⁸ .

Класификацията⁹ на основните извънредни (поразяващи) фактори, причинени от авария, опасно природно явление, стихийно бедствие, опасно биологично-епидемиологично явление, екологично бедствие, може да бъде:

- механични;
- химически;
- радиационни;
- термични;
- биологични.

Към извънреден фактор може да се отнесе заплахата от възникване на терористични актове, масови вълнения или ситуации, които могат да послужат като начало на война.

⁸Томов В., Теория на риска, Русе, 2003

⁹Петров, К. ,Н. Стефанов, Заплахи за сигурността на населението и заобикалящата го среда, изд. ФЛАТ, Бургас, 2012 г.

Следователно извънредните фактори се състоят от множество компоненти на различни процеси и явления, които винаги имат нееднозначна природа, различават се едно от друго по много характеристики и свойства, но винаги водят до едно – до отклонение от нормите на живот на населението и социалните, икономическите и технически системи. Извънредният фактор води до формирането на извънредни (екстремални) условия.

Извънредните условия са характерна черта на общата обстановка, случваща се в съответните зони (обекти, региони) в резултат на извънредния фактор и други, действащи едновременно с тях отслабващи или стабилизиращи фактори, в т.ч. и местните условия.

Обстановката в района на извънредната ситуация е конкретна характеристика на зоната (обекта, региона), в която се е случила в определен момент от време, съдържаща сведения за нейното (на обстановката) състояние, последиците на извънредното събитие, задействаните и необходимите материални ресурси, обемите на необходимите за провеждане работи и др.

Обстановката в района на извънредната ситуация¹⁰ може да се раздели на няколко нива:

- свръхсложна, без аналог;
- сложна;
- приемлива.

За свръхсложната обстановка е валиден факта, че за ликвидирането на последиците, наличните сили и средства са недостатъчни и се изисква привличането на такива от други региони. Заедно с това са необходими нови, специализирани средства, приспособени за конкретната обстановка.

¹⁰Петров, К. ,Н. Стефанов, Заплахи за сигурността на населението и заобикалящата го среда, изд. ФЛАТ, Бургас, 2012

При сложната обстановка за ликвидирането на последиците от извънредната ситуация е необходим значителен брой (или всички) сили и средства, които са налични в дадения регион или обект.

Приемливата обстановка се характеризира с незначително ниво на сложност и загуби и изисква за ликвидиране на последиците неголеми сили и средства.

При анализиране на обстановката може да се отделят определен брой характеристики за оценката ѝ и по тях да се определят условията, и да се изяснят последиците от действието на извънредните фактори. Към тези характеристики се отнасят:

- Географските – изменения в ландшафта, труднопроходимост, сложност при доставките на сили и средства за провеждане на спасителни работи;
- Времеви – външна внезапност, неочакваност, бързо развитие на събитията;
- Социално-икономически характеристики – гибел на хора, наличие на голям брой пострадали; значително спадане на нивото на живот; съществен икономически ущърб в парично и натурално изражение; увеличение на миграционните процеси; безработица; спад на раждаемостта;
- Социалнопсихологически характеристики – стресово състояние у хората (страх, депресия, паника, фобии и др.);
- Социалнополитически – възникване на международни конфликти, негативно отношение към властта, съпроводено с демонстрации и др. прояви;
- Организационно-управленски – неопределеност на ситуацията; сложност при взимане на решения и прогнозиране хода на събитията; необходимост от привличане на голям брой специалисти и организации; необходимост от мащабни евакуационни и спасителни работи;

- Екологични – радиационно, химическо и биологично заразяване на местността. Извеждане от производствения процес на значителна част от природните ресурси, селскостопанските земи и култури; възникване на епидемии, мутации, епизоотии, масов мор по животните;

- Специфични (мултипликационни) – много и разнородни последици, техният верижен характер (разрушаване на обекти вследствие на взрив, възникване на пожари и др.); задържане на развитието или отказ от продължаването на съответната научно-техническа програма.

Посочената по-горе система на елементите, от които се формира извънредна ситуация, може да се развива по катастрофален сценарий, който включва:

- катастрофа;
- катаклизъм;
- хаос.

В най-широкия смисъл, катастрофата може да се определи като скокообразно изменение, възникващо във вид на внезапен отговор на системата за плавна промяна на външните условия. Всяко антропогенно или природно опасно събитие е катастрофа, когато е съпроводено с тежки последиствия, жертви, наранявания, разрушения и повреди, които причиняват загуби, налагащи незабавна локационна, спасителна и непосредствена възстановителна намеса в широк мащаб. Катастрофата определя и отразява основно тежестта на вредите и щетите.

В по-тесен смисъл, катастрофата е крупно мащабна авария или стихийно бедствие, в резултат на което са загинали 100 и повече човека. В приетата в западните страни класификация към крупномащабните катастрофи се отнасят тези, в резултат на които, загиналите са не по-малко от 100 човека, не по-малко от 400 са ранени, не по-малко от 35 хил. са евакуирани и не по-малко от 70 хил. са останали без източници на питейна вода.

По-точното понятие за катастрофа е: динамичен, стремително развиващ се процес, под чието въздействие системата (геоложка, технологична, биологична, социална и т.н.) рязко преминава в друго качествено състояние и предизвиква поразяващи фактори, които ѝ нанасят значителни щети. Като правило, в резултат на такова въздействие протича коренно изменение на основните структури на системата с последващия ѝ разпад на подсистеми. По-нататъшният разпад на подсистемите се нарича катаклизъм.

Катастрофалният сценарий може да завърши с хаос. Хаосът е безпорядъчно разбъркване на елементите, процесите, явленията, пълно отсъствие на яснота, систематичност, крайно объркване и пълно разрушение.

Извънредните ситуации могат да бъдат разделени на два основни класа – катастрофални и некатастрофални. Те се различават помежду си чрез параметрите на поразяващите фактори, последиците и щетите.

За извънредната ситуация е характерно, че може да предизвика необходимост от въвеждане на извънредно положение – особен режим, който се въвежда в страната (региона) при особени обстоятелства, по ред предвиден в Конституцията и (или) специален закон, относно режима на извънредно положение. Като правило режимът на извънредно положение е свързан с определени ограничения на компетенциите на местните органи на властта, а също така и с правата на гражданите.

В Република България Народното събрание обявява военно или друго извънредно положение върху цялата територия на страната или върху част от нея по предложение на президента или на Министерския съвет¹¹.

В процеса на развитие извънредната ситуация преминава през следните фази:

¹¹Конституция на република България в сила от 13.07.1991 г. чл. 84 т. 12.

- Първа фаза - възникване на негативни условия, натрупване на отклонения от нормалното състояние или процес в системата;
- Втора фаза - инициране на извънредно състояние;
- Трета фаза - етапи на развърщане на извънредните фактори;
- Четвърта фаза - процес на извънредното събитие, по време на което, се оказва въздействие върху хората, обектите и природната среда;
- Пета фаза - действия на остатъчните фактори на поражението в случващите се извънредни условия;
- Шеста фаза - приемане на управленско решение за спасяване на хората и ликвидиране на последиците от ИС;
- Седма фаза - транспортиране на хора, техника и други товари;
- Осма фаза - ликвидиране на последиците от ИС със собствени сили и оказване на помощ на пострадалите.

В резултат на въздействието на извънредната ситуация, някои територии най - вероятно ще бъдат напълно поразени, други – частично, трети – леко, а четвърти изобщо няма да бъдат изложени на разрушения. Следователно, разрушението, унищожението, гибелта, болестите и др., които са следствия на извънредните събития, могат да се изменят в доста широк диапазон и пространствени граници.

Извънредните ситуации¹² се класифицират по следните признаци:

- Природа на възникване .

Според този признак извънредните ситуации могат да бъдат : космически, природни, техногенни, екологични, биологично-социални, социално-икономически, военнополитически, комбинирани. На свой ред всеки тип извънредна ситуация има свои видове. Например природните извънредни ситуации се разделят на: земетресения, урагани, вулкани,

¹²Петров, К. ,Н. Стефанов, Заплахи за сигурността на населението и заобикалящата го среда, изд. ФЛАТ, Бургас, 2012 г.

наводнения, свлачища, лавини, пожари, засуха, суховеи, силни студове, силен град и т.н.

- Машаби на разпространение

По този признак извънредните ситуации се определят като: локални, на обекти, местни, териториални, трансгранични и глобални.

- Същност и характер на основни явления и процеси

Признакът изразява възможни форми на проява на факторите, които повлияват след себе си извънредна ситуация, най-често това са определени зрителни явления, звуци и усещания.

- Характер на развитието

Признакът дефинира процеса на развитие на извънредната ситуация като линеен, скокообразен, експоненциален.

- Скорост на разпространението – бавна, средна, бърза, мигновена.

- Характер на опасностите: за човека – смъртоносни, поразяващи, частично поразяващи, нанасящи незначително въздействие, без поражения; за системите като цяло – тотално (пълно) разрушение, частично, незначителни повреди, негативно въздействие без повреди.

- Степен на продължителност – продължителни (за неопределен период), дългосрочни, средносрочни, краткосрочни.

- Характер на поразяващите фактори или източници на въздействие върху човека и околната среда – механичен, топлинен, електромагнитен, химически, радиационен, акустичен, бактериологичен.

- Основни причини за възникване – конструктивни, производствени, технологични, експлоатационни, космически, природни, геофизични, биологично-епидемиологични, социално-икономически, военно-политически.

- Според характера на въздействие върху обектите – разрушение, наводняване, заразяване; за човека – смърт, осакатяване, депресии, фобии, дезадаптация.

- Според обратимостта на последиците – необратими, частично обратими, напълно обратими.
- Според критериите на риска – извънреден риск, приемлив, пренебрежим риск.
- Според нивото на управляемост – лесно управляеми, трудно управляеми, неуправляеми;
- Според ведомствената принадлежност – в строителството, в промишлеността, в жилищно-комуналната и битова сфера, в горското стопанство, в транспорта (въздушен, воден, автомобилен, железопътен подземен, космически и др.).
- Според възможността за предотвратяване – предотвратими, частично предотвратими, неизбежни.
- Според възможностите за възобновяване – високо вероятни, слабо вероятни, невероятни.
- Според мащаба и нивото на привлечени за ликвидирането на последици сили, средства и органи за управление – сили на обекта, на града, на областта, региона, страната.
- Според характера на контрол за бъдещи въздействия: контролът напълно изключва въздействие на извънредната ситуация; изключва появата на сериозни последици от възникването на извънредна ситуация; отстранява само последиците; контролът е невъзможен (невъзможно е да предотврати извънредна ситуация и негативните последици).

Следователно извънредните ситуации се класифицират по голям брой основания, всяко от които, отразява един или друг аспект и при синтеза на които се определя пълната картина на извънредната ситуация.

Извънредните ситуации могат да се определят и като конфликтни и безконфликтни. Конфликтните извънредни ситуации са свързани със социално-икономически и политически процеси в обществото, водещи до

войни, революции, тероризъм и др., т.е. между различните социални групи възниква конфликт.

Безконфликтните извънредни ситуации са свързани с въздействието на природните сили, космоса, производствените и непроизводствени дейности на човека.

Оценката и анализа на извънредната ситуация показват, че извънредната ситуация е синтетично понятие, в което са включени множество разнообразни елементи (извънредни фактори, условия, последици, обстановка, щети и др.), които от своя страна също се делят на различни по вид и съдържание компоненти.

Изводи

Управление означава да се ръководи, да се властва, да се прилага. От тези три глагола несъмнено първият е този, който съответства на значението на глагола управлявам, когато той се отнася до структурите на МВР. Логично управляването на дадена структура в МВР се упражнява по най-малко анархичен и по възможно най-рационален начин, което означава организационни действия или казано по друг начин управленското действие включва в себе си организационно въздействие.

Планирането е координиран съвместен етап от управленския процес, който има за цел да определи най-добрия метод за изпълнение на задачите по овладяването на извънредните ситуации. То се извършва в зависимост и на основата на цели и приоритети, приети от определени от законите, институции, и ресурсите, с които Р България разполага.

Вземането на решения за действие и използване на силите и средствата на структурите на МВР в извънредната ситуация е процес за идентифициране на рисковите фактори, разработване на планиращи и

координиращи документи, за поддържане в готовност на системата от сили и средства за незабавно реагиране.

На територията на страната е възможно възникването на извънредни ситуации от техногенен, природен и екологичен характер.

Оценката и анализът на същността на извънредната ситуация показват, че тя е синтетично понятие, включващо в себе си множество различни елементи, но обединени по един критерий – значително отклонение от нормите.

ВТОРА ГЛАВА

АНАЛИЗ НА ИЗВЪНРЕДНИТЕ СИТУАЦИИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

На всички етапи от историята, човешките общества са изпитвали и продължават да изпитват върху себе си въздействието на негативни фактори, наричани по най-различен начин – бедствия, катастрофи, извънредни ситуации. Всички те отразяват еднакво разбиране за протичащи

процеси, но същността им е различна.

1. Извънредни ситуации, предизвикани от природни явления

През последните години България беше засегната от редица кризисни събития, които отнеха човешки животи и нанесоха значителни щети, както на инфраструктурата в сферата на енергетиката, водните ресурси, телекомуникациите, транспорта, общественото здраве, образованието, културното наследство и защитените природни зони, така и на промишлеността, селското стопанство, поминъка и имуществото на населението.

Анализът на данните от EM-DAT посочени в таб. 1. (The International Disaster Database – Centre for Research on the Epidemiology of Disasters-CRED) , показва, че през годините България е била засегната предимно от наводнения, екстремни температури, бури, пожари и земетресения.

Период	Видове бедствия	Брой	Събития	Брой засегнати/ ранени
1916- 2016 г.*	Наводнения	19	77	60 017
1916- 2016 г.*	Земетресения	6	131	3962
1916- 2016 г.*	Бури	6	3	5890
1916- 2016 г.*	Екстремни температури	9	76	393
1916- 2016 г.*	Пожари**	4	10	176
1916- 2016 г.	Свлачища	1	11	-
1916- 2016 г.*	Транспортни инциденти	6	154	138

Таб.1. Данни от EM-DAT за възникнали бедствия и инциденти в страната

- * липсват данни за наводнения за периода 1916-1996 г.;
- * липсват данни за земетресения за периода 1916-1927 г.;
- * липсват данни за бури за периода 1916-1980 г.;
- * липсват данни за екстремни температури за периода 1916-1997 г.;
- * липсват данни за пожари** (извън урбанизираните територии) за периода 1916-1999 г.;
- * липсват данни за транспортния инцидент в с. Хитрино от 2016 г.;
- * липсват данни за индустриални инциденти за периода 1916-1995 г.

Анализът на събраните документи ни позволи да определим възможните кризисни събития за територията на Р България :

- *предизвикани от природни явления* - земетресения, наводнения, горски и полски пожари, снежни бури, свлачища и срутища, обледявания, бурни ветрове;
- *вследствие на епидемии и пандемии по хората, животните и растенията;*
- *вследствие на крупни промишлени аварии и пожари* в обекти, работещи с ядрени, взривоопасни и пожароопасни материали, радиоактивни вещества, промишлени отровни вещества и токсични газове;
- *вследствие на транспортни инциденти* - авиационни, железопътни, пътни, морски и речни.

„Природни явления“ са явления с геологичен (геофизичен, геоложки), хидрометеорологичен и биологичен произход, като земетресения, наводнения, движения на маси (свлачища, потоци от отломки, лавини), бури, градушки, големи снежни натрупвания, замръзвания, суши, горски пожари, масови заболявания от епидемичен и эпизоотичен характер, нашествия на вредители и други подобни, причинени

от природни сили.¹³ Съществена черта на природните бедствия е тяхната неконтролируемост. Това означава, че те предизвикват несистемни и резки промени в жизнената среда на човека. Чрез своето непостоянство природните бедствия осигуряват изненадваща сила на своето въздействие и по този начин тяхното отражение върху живота, материалното състояние и труда на хората е често катастрофално. Икономическите загуби от природните бедствия поставят за дълго време в тежко положение много градове и държави.

1.1. Геофизични опасни явления - земетресения

Земетресенията са резултат от геологическата активност на нашата планета. Тя се изразява във вулканична дейност, планообразователни процеси, в бавни понижения и издигания на големи области от земната кора, в земетресенията, свлачищата, срутищата и други. Причините за тази съвременна активност, включително и за земетресенията, са свързани преди всичко с вътрешния строеж на планетата, с движението и преразпределението на веществата и температурния режим в земните недра. Като физически процес земетресението представлява нарушаване на непрекъснатостта на земните пластове, което е съпроводено с отделяне на механична енергия, като само една малка част от тази енергия (1-2 %) се превръща в енергия на сеизмичните вълни.

Колебанията и трептенията на земните пластове, породени от преминаването на еластичните земетръсни вълни, наричаме земетресение. Скоростта, с която става разкъсването и нарушаването целостта на земните

¹³ Закон за защита при бедствия Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006г.,изм. ДВ. бр.8 от 25 Януари 2011г.

пластове, не превишава 2 - 3 км/сек и съответства на физически възможната скорост на разпространение на деформационния фронт в твърдите тела. При силните земетресения, които имат огнища с размери няколко десетки до стотици километри, този процес трае 30-40 сек, а понякога даже и минути. Колкото земетресението има по-голямо по размери огнище, т.е. колкото е по-силно, толкова този процес е по-продължителен.

Анализите показват, че огнището на земетресенията не е точка, а представлява някакъв обем, в който се осъществяват процеси на необратими деформации. Точката, разположена в средата на обема, се нарича хипоцентър на земетресението. В периферната част на този обем, където съотношенията между напреженията и деформациите стават линейни, се пораждаат еластични (сеизмични) вълни. От огнището се излъчват два типа първични сеизмични вълни: надлъжна вълна Р, при която частичките трептят в посоката на разпространението ѝ, и напречна вълна S, при която земните частички трептят напречно на посоката на разпространението ѝ. В първите 100 километра от огнището се пораждаат и вторични вълни - повърхностните сеизмични вълни, които се образуват в резултат на многократното отражение и интерференцията на надлъжните и напречни вълни в горните слоеве на земната кора.

С най-голяма скорост се движат надлъжните вълни, след това - напречните, а с най-малка скорост - повърхностните вълни. Напречните вълни като правило са много по-интензивни от надлъжните и в близост до огнището са главният фактор, определящ ефектите от земетресението.

Под дълбочина на огнището в сеизмологичната практика се разбира дължината на отсечката, свързваща хипоцентъра и епицентъра на дадено земетресение. Според дълбочината на огнищата земетресенията¹⁴ се делят

¹⁴ Б.Рангелов, Земетръсната опасност в България, С.,Магента, 2000 г.

на: нормални - с дълбочина до 60 км; промеждутъчни - с дълбочина от 70 до 300 км и дълбокофокусни - с дълбочина от 300 до 700 км.

Според причините, пораждащи нарушаването и разкъсването на земните пластове, земетресенията се делят главно на четири типа. Най-важна е групата на тектонските земетресения с огнища в земната кора и горната част от мантията на Земята, които са резултат от съвременните тектонски процеси. Натрупването на напрежения в земните слоеве е следствие от взаимното движение между големи консолидирани блокове, наречени тектонски плочи. В определен момент, когато натрупаните напрежения превишават якостта на земните пластове, в тях настъпват разкъсвания и размествания, за кратко време се отделя голяма механична енергия, пораждат се сеизмични вълни - става земетресение. Тектонските земетресения са най-многобройни и най-опасни за хората, сградите и съоръженията, тъй като техните огнища са относително недълбоки и голяма част от енергията на сеизмичните вълни достига до земната повърхност.

На второ място по значимост се нареждат дълбоките, плутонични земетресения. Те стават на дълбочина между 100 и 700 км. Механизмът им е свързан с експлозивни фазови превръщания на веществото на дълбочина под влияние на високата температура и налягане. Те не са така опасни поради обстоятелството, че излъчените сеизмични вълни значително отслабват преди да достигнат повърхността на Земята.

Различават се още вулкански земетресения, които съпровождат подготовката на изригванията и самите изригвания, но по своята сила и брой те значително отстъпват на тектонските и плутоничните земетресения. Рядко явление са и така наречените обвални земетресения. Те са резултат от срутването на големи кухни и пещери близо до повърхността на Земята, имат локален характер и са сравнително слаби.

Разрушителният ефект от земетресенията се дължи на процесите, протичащи на земната повърхност в района на епицентъра. Земетресението

е комплексна катастрофа. Освен преките поражения - разрушения и изменения в релефа, не по-малко са и вторичните отрицателни ефекти, съпътстващи земния трус или получени като негово следствие. Това са: пожари и взривове, вследствие повреди в електрозахранващи и газозахранващи инсталации; наводнения, вследствие на огромни водни вълни – от разрушаване на язовирни стени и други хидротехнически съоръжения; епидемии, причинени от нарушения във водоснабдяването и канализацията; радиационна опасност при разрушаване в ядрено-енергетични обекти и др.

Територията на България е характерна с висока сеизмична активност и е сред класифицираните като „*втори ранг земетръсно-опасни участъци*” по Земята. Тази територия попада под въздействието както на вътрешни, така и на външни за страната сеизмогенни райони с очакван магнитуд до 8 по Рихтер и интензивност от 9-та и по-висока степен по скалата на Медведев – Шпонхоер – Карник (MSK-64). Най-опасни последствия на територията на страната могат да се предизвикат от силни земетресения в един от трите вътрешни сеизмични района:

Североизточен - включва Горнооряховската сеизмична зона (очакван магнитуд по Рихтер до 7.5, интензивност от 9-та и по-висока степен по скалата на Медведев-Шпонхоер-Карник), Шабленска зона (максимален магнитуд до 8-ма, интензивност поне от 9-та степен по Черноморското крайбрежие), Дуловската зона (максимален магнитуд 7.5, поради относително голямата дълбочина на огнището, максималното въздействие е интензивност над 8-ма степен);

Средногорски - състои се от Софийска зона (максимален очакван магнитуд 6.5 - 7, интензивност около 9-та степен), Маришка зона (максимален магнитуд 7.5, интензивност до 10-та степен), Тунджанска зона (магнитуд до 6, интензивност в епицентъра до 9-та степен) и Подбалканска

зона (магнитуд до 7.5 и епицентрална интензивност между 8-ма и 9-та степен);

Рило-Родопски - включва Струмска зона (максимален очакван магнитуд 8, интензивност над 9-та степен в епицентралната област), Местенска и Западно-Родопска (Велинградска) зони (във всяка от тях максимален магнитуд 6, съответно епицентрална интензивност около 8-ма степен).

Като цяло 98 % от територията на България ще бъде подложена на сеизмично въздействие с интензивност от 7-ма и по-висока степен, от които с интензивност от 7-ма степен – 51 %, с 8-ма степен – 28 %, с 9-та и по-висока степен – 19 %. В тези райони попадат населени места с население около 6 340 000 души, представляващо 80 % от населението на страната и могат да бъдат разрушени частично или напълно 26 % от сградния фонд. В райони с интензивност от 8-ма и 9-та степени по скалата на MSK-64 попадат около 5 900 000 души, което е 74 % от населението на страната. (Фиг.1).¹⁵

¹⁵ Национален план при защита от бедствия от 29.12.2010 г.



Фиг.1 Карта на сеизмичното райониране

Освен тези зони на територията на страната се оформят и по-малки зони и участъци от второстепенно значение, където максималните земетресения се очакват до 4 - та степен по скалата на Рихтер.

Разрушителни въздействия са възможни и при земетресения извън територията на страната: Румъния - Вранчански район с разстояние до границата ни 180 - 220 км, $D = 80 - 120$ км и $M = 7,0$; Югославия – Валандовска зона с разстояние 30 – 40 км до границата ни, $D = 20$ км и $M = 6,5 - 7,0$; Моравски район с разстояние 70 – 120 км до границата ни, $D = 20$ км и $M = 6,0 - 6,5$; Гърция – Мраморноморски район с разстояние 100 – 150 км до границата ни, $D = 40$ км и $M = 7,5 - 8,0$; Ксантийска зона с разстояние 60 – 100 км до границата ни, $D = 40$ км и $M = 7,0 - 7,5$; Солунски район с разстояние 60 – 80 км до границата ни, $D = 40$ км и $M = 7,0$.

За оценка на силата на земетресенията се използват главно три различни по своята физическа основа показатели: степен (интензивност), магнитуд и енергия. Съществуват два вида скали:

- макросейзмични скали за определяне степента на земетресенията;
- магнитудни скали за изчисляване на магнитуда и енергетични скали за енергията на сейзмичните вълни.

В научната литература е посочено голямо разнообразие на макросейзмични скали. Наричат се макросейзмични поради това, че оценката на степента се извършва не по инструментален път, а по макроефектите от земетресенията – по това как хората са усетили земетресението, какви са предизвиканите разрушения в сградите, върху почвата и други. Има макросейзмични скали, които разделят земетресенията на 7 степени. На практика 12 – степенните скали имат най-широко разпространение и по-точно три от тях – скалата на Меркали – Канкани – Зиберг (ЕВРОПА), модифицираната скала на Меркали (АМЕРИКА) и скалата на Медведев – Шпонхойер – Карник, която често се означава като MSK-64 (Прил.№ 1). В общи черти оценките на степента на земетресенията по тези три скали почти съвпадат. Когато се използват други скали, превеждането на степените става чрез сравнителни таблици.

В описателната част на скалата MSK-64, основните признаци, приети за оценяване на интензивността, се явяват последователно в отделни степени на интензивност, като отразяват нарастващия ефект по определен признак. Тези признаци са:

- поведение на хората;
- поведение на заобикалящите предмети;
- поведение на здания и съоръжения;
- остатъчни деформации по земната повърхност;
- изменение на режима на подпочвените и повърхностните води.

Анализът на данните, получени въз основа на представени в НСИ

годишни отчети от общинските администрации в Р България, показват, че за периода 2010 – 2020 г. са отчетени 51 земетресения, при които са нарушени или застрашени живота, здравето и имуществото на големи групи от хора, територия, околна среда, културни и материални ценности на страната.

За период от 1000 години, за който период е съставен оптималният вариант за разпределение на очаквани сътресения, 98% от територията на България, ще бъдат подложени на въздействие с интензивност от 7-ма и по-висока степен, от-които с интензивност от 7-ма степен - 51%, от 8-ма степен -28%, от 9-та и по-висока степен - 19%.

1.2. Хидрологични опасни явления - наводнения

Наводнение е временно покриване на част от сушата с вода, която обичайно не е покрита с вода. Обикновено са следствие от разливания на реки, от рязко повишаване на нивото на моретата и океаните, от интензивни валежи и/или интензивно снеготопене, от подприщване на течението в речното легло вследствие от натрупване на отпадъци, скални материали и дървета, което довежда до намаляване пропускателната му способност.

Наводненията могат да бъдат:

- природни, които са причинени предимно при топене на ледове и снегове, при валежи или при образуване на запори от ледоход или замръзване;
- техногенни, които са причинени от други влияния - при повреда на хидротехническо съоръжение, което може да доведе до авария, или при предотвратяване на критични ситуации в хидротехническо съоръжение.

От наводнения, най-сложна обстановка се очаква в низините и по поречията на реките Дунав, Марица, Тунджа, Места, Искър, Арда, Камчия и др., на язовирите Искър, Батак, Тракиец, Тополница и край Черноморското крайбрежие.

С катастрофални последици могат да се окажат техногенни наводнения, настъпили вследствие разрушаване на язовирните стени на язовирите Искър, Батак, Тракиец, Огоста и Тополница, в заливните площи на които попадат 910 квадратни километра и около 650 000 души население.

В най-общия случай наводнения може да възникнат от по-бързо или по-бавно повишаване на нивото на водата или от заливна висока вълна. В първия случай наводненията причиняват наноси, повреда на материали и съоръжения, във втория случай към всичко това се добавя и разрушително действие на високата вълна, което довежда до разрушаване на сгради и съоръжения.

Проведените изследвания показват, че в България преобладават наводненията от т. нар. дъждовно-речен тип. В много случаи се наблюдава комбинирано въздействие на изброените фактори, от които единият почти винаги е проливен дъжд.

Голяма част от територията на България е планинска. На тази територия близо над 2000 реки образуват водосборите на 17 основни реки, както и водосборите на реките, вливащи се в Черно море от северната до южната граница. Оттокът на реките в България е много различен през лятото, когато е минимален, и през пролетта, когато от дъжд и снеготопене рязко се покачва нивото на реките. Поради планинския характер на терена в България наводненията траят по-кратко време, но са по-трудни за прогнозиране и имат кратко време за реагиране.

Значителни наводнения могат да настъпят по поречието на река Дунав при обилно топене на снеговете в Алпите през месец май, а през февруари и март - в резултат на ледоходи, при което са застрашени около 515 000 души и около 73 000 декара земеделски площи¹⁶.

¹⁶ Национален план при защита от бедствия / 29.12.2010 г.

От направения десет годишен анализ (1991-2000г) на възникналите бедствия, аварии и катастрофи в страната е видно, че броят на наводненията е средно по 37 годишно, а само през 1999 г. те са били 157. Само през септември (2-4) 1999 г. падналите проливни дъждове над различни области, по различно време на денонощието причиниха наводнения, които засегнаха 7 области и 17 общини от североизточна и югоизточна България. Най-тежка обстановка бе създадена в Бургаска, Варненска, Шуменска и Търговищка области, където се удавиха 7 души и 6 безследно изчезнаха. Критична обстановка бе създадена по поречието на р. Дунав от 09 до 12 април 2000 г, в резултат на обилните валежи, пролетното снеготопене и залповото изпускане на води от хидровъзела "Железни врата" и в периода 25 - 27 април 2000 г., в резултат на падналите интензивни дъждове в Плевенска, Ловешка, Врачанска област и област Монтана.

Едно от най-големите наводнения у нас е това на 6 август 2006 г. в Цар Калоян. Тогава на квадратен метър се изливат близо 300 литра вода, което се случва веднъж на 50 години. Стихията отнема живота на 8 души. Трагедията в града е предизвикана от обилните валежи, които били неблагоприятно съчетани с лошо поддържани диги на два от язовирите, както и че в тях е имало големи водни количества.

Шест години по-късно на 06.02.2012 г. язовирна стена до харманлийското село Иваново се скъса и мощна, триметрова вълна заля близкото село Бисер. Десет души се удавиха. На 05.02.2012 г. сутринта със заповед на министър председателя бе въведен План за защита на населението при наводнение. За няколко дни реките излязоха от коритата си, язовирите преливаха, градове и села останаха под водата. Бедствено положение бе въведено в областите - Хасково, Кърджали, Смолян и Стара Загора. На 07.02.2012 дигата на река Марица при свиленградското село

Генералово се скъса и реката заля квартал на Свиленград, в който живеят около 1300 жители. Обстановката в района бе крайно усложнена.

Оценката и анализът на възникналите кризисни събития в страната показва, че в периода 2010 - 2020г. броят на наводненията е 3533, като през 2010 - 2015г. техният брой възлиза на 2898. Най-тежка обстановка бе създадена в Бургаска, Варненска, Сливенска, Ямболска и Благоевградска област.

Язовирите в България наброяват около 2800 малки и 52 големи, от които 18 големи са обекти от критичната инфраструктура. 1 416 440 българи живеят в зони, където могат да бъдат залети от наводнения и поддържането на жизненоважните обществени функции, здравето, безопасността, сигурността, икономическото или социалното благосъстояние ще бъдат силно нарушени.

1.3. Метеорологични и агрометеорологични опасни явления - снежни бури (снегонавяване), заледяване, измръзване, засушавания, бури, торнадо, смерч, вихрушка

Снежни бури (снегонавяване), заледяване и измръзване имат сезонен и епизодичен характер. Проявяват се на 2 - 3 години, като най-силно се изразяват в Северна и Източна България, където обширни райони остават с нарушено електро- и водоснабдяване, снабдяване с храна, фураж и с прекъснати транспортни и свързочни връзки. Ежегодно около 50-60% от страната е застрашена от снегонавявания. Анализът и оценката на данните, получени въз основа на представени в НСИ годишни отчети от общинските администрации за снежни бури (снегонавяване), заледяване и измръзване за периода 2010 – 2020 г., показват стойности 1034 събития.

В началото на месец януари 2012 г. в резултат на обилни снеговалежи, снегонавявания и бурен вятър в страната се стигна до бедствено положение. Снежната покривка беше между 30 и 55 см. Вятърът

достига скорост от 10 -28 м/сек., образуваха се снежни преспи, като най-голяма е интензивността на 7 февруари 2012г., когато количеството на валежите и дебелината на снежната покривка надхвърлят многократно дневната норма, а впоследствие от силния духащ на пориви вятър се образуваха снежни преспи. Бяха затрупани големи участъци от пътната мрежа с пътуващи по тях пътно транспортни средства и хора. Движението беше блокирано и парализирано в област Русе, Разград, Силистра и Шумен. Прекъснати бяха високоволтовите електропроводи и беше нарушено ел.захранването на много населени места. Цяла Североизточна България беше в бедствено положение.

Засушавания

Съществен проблем за страната са засушаванията и малкото източници за питейна вода. Република България е сред европейските страни с най-малко водни ресурси на глава от населението. За периода 2010 - 2020 г. засушаванията в страната по данни на НСИ са 96 събития.

През 30-40 години се проявяват дълготрайни засушавания, възникващи в резултат на циркулационни процеси през лятото и есента и предизвикват спадане на почвените влагозапаси и косвено влияят върху масовите полски и горски пожари. Засушаването през последните години се очертава, като един от основните проблеми в страната.

Бури, торнадо, смерч и верхушки

Бурите, торнадо, смерч и вихрушките са трудно предсказуеми. През периода 2010 – 2020 г. са отчетени 806 събития, които са нанесли значителни материални щети на собствеността, горските масиви и населението.

По форма смерчът представлява спускащ се към земята конусообразен облъчен стълб. От повърхността на земята към него често се повдига върхът на друг стълб, състоящ се от прах, боклуци или водни пръски. Диаметърът на стълба е от порядъка на няколко десетки метра.

Движението на въздуха и увлечените от него предмети е кръгообразно със скорост до 100 км/ч. Едновременно с това въздухът се издига във височина по направление към основния купесто дъждовен облак, под който е възникнал смерчът. При движението си над местността със скорост няколко десетки километра в час смерчът предизвиква разрушения, не само заради огромната скорост на въздуха вътре в самия вихър, но и заради мигновения скок на атмосферното налягане, което само за броени секунди може да падне и отново да се вдигне на няколко десетки хектопаскала.

Като природно бедствие смерча е сравнително рядко явление в България, проявяващо се средно един път на десет години. През 1999 г. на 15.05 около 16.30 часа над село Жълтуша, област Кърджали след силен вятър и суха градушка, колкото яйце, започва формирането на смерч, който се спуска над селото, движи се по дерето, вдига покриви изкоренява дървета и нанася щети върху домове и покъщнина.

През последните години са регистрирани няколко десетки явления от този тип. Смерч се изви на 30 април 2011г. в градовете Кубрат и Завет, оставяйки след себе си значителни материални щети. Домовете със затворени врати и прозорци буквално бяха „взривени” в момента на преминаването над тях на смерча, цели стени бяха срутени.

1.4. Геоложки опасни явления (екзогенни геологични явления)

- свлачища

Свлачището е природно явление, при което се нарушава устойчивостта на голямо количество земна маса и се създават предпоставки за придвижването ѝ.

На територията на страната са регистрирани около 917 свлачища и абразирани райони, от които 550 са в активен стадий на развитие и 300 – условно стабилизирани. Основно по Черноморското крайбрежие и по

поречието на река Дунав, движението на земните пластовете и свлачищата представлява огромна заплаха за редица населени места. Компетентните органи твърдят, че от общия брой на регистрираните свлачища 242 бр. са достатъчно проучени, 140 бр. са средно проучени и 535 бр. са недостатъчно проучени. Свлачищните процеси не са равномерно разпределени по цялата територия на страната. Те са концентрирани в отделни области, характерни със специфичен геоложки и тектонски строеж. Няколко региона от страната са с по-висока концентрация на свлачищни явления. Такива са Дунавското крайбрежие, Черноморското крайбрежие, Предбалкана, Софийската и Пернишката котловина и др. От свлачищни процеси в най-висока степен са засегнати областите, разположени по десния бряг на р. Дунав. В тези области са регистрирани 369 бр. свлачища, което представлява 40 % от общия брой на регистрираните в страната свлачища. Геоложкият строеж на десния Дунавски бряг (предимно плиоценски и кватернерни глинести седименти, залягащи над устойчиви на ерозия скални и полускални кредни седименти) е предпоставка за оформянето на значителни по размер свлачища. Засилената речна ерозия, подземните води и човешката дейност предизвикват тяхното периодично активизиране.

Най-голям брой свлачища са регистрирани в Плевенска област – 156 бр. От тях 112 бр. са активни, а едва 2 свлачища са регистрирани като стабилизирани. В областите, разположени по Черноморското крайбрежие, са регистрирани 121 бр. свлачища, което представлява 13 % от общия им брой в страната. Във Варненска и Добричка област 80 % от свлачищата са по крайбрежието. Значителна част от тях се активизират периодично вследствие както на природни фактори, така и на антропогенна намеса. Най-висок е процентът на активните свлачища във Варненска област – 31 бр. или 56 % от всички активни свлачища по Черноморското крайбрежие. Областите, обхващащи части от Предбалкана, са засегнати от 256 бр. свлачища. Те са сравнително плитки и със значително по-малък обем от

свлачищата по Дунавското и Черноморското крайбрежия. Предизвикани са предимно от речна ерозия и антропогенна дейност (подсичане на стръмни склонове, претоварването им с насипи, повишение на нивата на подземните води). Активните свлачища в тези области са 158 бр., или 62%, стабилизирани са 39 бр., което прави 15 % от регистрираните свлачища. Значително разпространение имат свлачищата в Софийска и Пернишка област. Разпространени са предимно по периферната рамка на котловините. Обхванати от свлачищните процеси са както палеогенските и неогенски седименти, така и кватернерните отложения. Там са регистрирани общо 79 бр. свлачища, което е 9 % от общия брой. Активните свлачища са 13 бр., а стабилизирани – 32 бр. Броят на укрепените свлачища за трите района (София-град, София-област и Перник) е един от най-високите за страната – 40 % от общия брой регистрирани свлачища в тези области. Многобройни и най-големи са свлачищата в Родопската област, но засега те не са достатъчно изучени.¹⁷

Свлачищата са един от основните елементи на геоложката опасност в страната. Основните фактори, влияещи върху свлачищната активност, са:

- повишената стръмност на склоновете;
- нивото на подземните води и хидродинамичните сили;
- промяната на напрегнатото и деформираното състояние при сеизмичност и динамични натоварвания;
- морската абразия;
- техногенната дейност (строителство на вили, подкопавания, липсата на канализация, поливане в имотите) и др.

Загубите и последствията от ерозията и свлачищата са огромни. Статистиката изобилства от разрушения на сгради, квартали, прекъсване на пътища, водопроводи, канали и др. Добавят се и косвени загуби от спиране

¹⁷ Национален план при защита от бедствия от 19.12.2010 г.

или разстройване на производства, от нарушени транспортни връзки, водоснабдяване, електроподаване и пр. В бедствени ситуации се стига и до частично или пълно напускане на опасни райони. Освен материалните загуби, свлачищните явления предизвикват обществено и социално напрежение, тревожат населението, затрудняват работата на управленските структури и местни органи.

Отрицателни последствия търпи и околната среда: унищожават се земеделски и горски площи, загрозява се ландшафта, изменя се режима на повърхностни и подземни води, замърсяват се терени и почви от прекъснати канализации и засегнати източници на замърсяване.

На 06.02.2012 г. свличане на земни маси в района на Свиленград предизвика инцидент (дерайлиране) на международния бърз влак N 491 от Белград за Истанбул.

През периода 2010 – 2020 г. са отчетени 643 кризисни събития - свлачища, при които са нарушени или застрашени живота, здравето и имуществото на големи групи от хора, територия, околна среда, културни и материални ценности на страната.

2. Епидемии и пандемии по хората, животните и растенията

Заплахите от природен характер за хората, животните и растенията могат да се класифицират по следния начин :

➤ *Инфекциозна заболяемост на населението:*

- единични и групови случаи на опасни инфекциозни заболявания ;
- епидемия;
- пандемия;
- инфекциозни заболявания сред населението с неизяснена етиология.

Пандемията (*от гръцки: παν, pan – „всички“ и δῆμος, demos – „хора“*) е проява на инфекциозно заболяване, което се разпространява сред

населението на определен обширен географски регион, континент или по целия свят, като се заразяват много хора¹⁸.

Според СЗО на лице е шестата класификация след пандемията на свинския грип през 2009г. - Пандемия от коронавирус (2019 – 2020). Разпространението на COVID-19 по света по данни на Европейския център за превенция и контрол на заболяванията е както следва : от 31 декември 2019 г. и към 21 септември 2020 г. са докладвани 31 091 469 случая на COVID-19 (в съответствие с приложените дефиниции и стратегии за тестване в засегнатите страни), включително 961 352 смъртни случая. В ЕС към 21 септември 2020 г. са докладвани 2 459 142 случая и 144 173 смъртни случая. В балканските държави извън ЕС, съседни на България положението е следното: от началото на пандемията към 21 септември 2020 г. в Република Северна Македония, Сърбия и Турция са отчетени случаи, както следва: Република Северна Македония –16 735 случая, от тях 693 смъртни, за 21 септември са отчетени 178 нови случаи, с 4 смъртни; Сърбия – 32 908 случая, от тях 741 смъртни, за 21 септември са отчетени 68 нови случаи, от тях 1 смъртен; Турция отчита от началото на пандемията общо 302 867 случая, от тях 7 506 смъртни, за 21 септември новите случаи са 1 519, от тях 61 смъртни.

➤ ***Инфекциозна заболяемост на селскостопанските животни:***

- единични и групови случаи на екзотични и особено опасни инфекциозни заболявания (ензоотии, епизоотии, панзоотии);
- инфекциозни заболявания на селскостопанските животни с неизяснена етиология.

➤ ***Поражения върху селскостопанските растения от болести и вредители:***

¹⁸ Бургасов С.П. Пандемия (Пандемия). // Голямата медицинска енциклопедия. 3 издание. Т. 18. Остеопатия – Счуввания (Остеопатия – Переломы). Москва, Издателство „Съветска енциклопедия“, 1982. с. 528

- прогресираща епифитотия;
- панфитотия;
- болести по селскостопанските растения с неизяснена етиология;
- масово разпространение на вредители по растенията.

Анализът върху разпространението на эпизоотичните заразни болести в Европейска Турция, Североизточна Гърция и Югоизточна България показва, че този регион се очертава като регион с повторемост на същите.

През последните 10 години няколкократно са установени шап, антракс, шарка по овцете и козите, птичи грип и др. В Азиатската част на Турция има регистрирани случаи на чума по дребните преживни животни и чума по говедата. Западната граница (с Република Югославия и Република Македония) и северната граница на България са рискови по отношение на чума по свинете и псевдоchума по птиците. Появата на огнища на зараза може да стане чрез:

- вдишване на заразен въздух;
- употреба на заразени хранителни продукти и вода;
- чрез ухапване от заразени насекоми, кърлежи или гризачи;
- при контакт с болни хора, животни или заразени предмети.
- био-терористичен акт.

Био-тероризмът е използване на химическо или биологично оръжие срещу предприятия от селското стопанство или хранителната промишленост. Според Кен Фостер, професор по икономика на селското стопанство, био-тероризмът може да нанесе щети значително по-тежки в сравнение с обикновенните епидемии. Едно от тежките последствия от разпространението на инфекционни заболявания е намаляването на деловата активност на страната и ограничаването на туризма. Колосални щети може да са и обикновеното добавяне в храната на селскостопанските животни на вредни компоненти. Био-тероризмът е изключително опасен не само заради способността му да нанася колосани щети, но и защото за

организирането му не са необходими особени знания и технологии. През XXI век, практически всеки човек, имащ средно образование е способен да произведе и използва биологични агенти, с които да порази селското стопанство.

Анализът и оценката на кризисните събития за периода 2010 – 2020г. показва регистрирани събития: епидемии по хората – 71; епидемии по животните - 25.

3. Извънредни ситуации от техногенен характер

3.1. Пожари

Понятието пожар означава стихийно разпространение и унищожително действие на огъня, излизащ извън контрола на човека.

Класификация на пожарите:

- пожари в здания, комуникации и технологично оборудване на промишлени обекти;
- пожари в обекти за добив, преработка и съхраняване на лесно възпламеними, горивни и взривни вещества;
- пожари в транспорта;
- пожари в шахти, подземни рудници и метрополитена;
- пожари в здания и съоръжения с жилищно, социално-битово и културно предназначение;
- пожари в химически опасни обекти;
- пожари в радиационно опасни обекти;
- горски пожари;
- степни пожари и пожари на житни масиви;
- подземни пожари на горими изкопаеми.

Пожарът, като кризисно събитие за страната, е особено характерен в големите горски и полски масиви при гръмотевични бури, умишлено или

при нарушаване на технологичната дисциплина в обектите на нефто-преработвателната, дървообработващата, текстилната, кожухарската и фармацевтичната промишленост, работещи с синтетични влакна, каучукови изделия, багрила, взривоопасни, леснозапалими и горими материали, отделящи силно токсични вещества.

Релефните дадености на страната са такива, че част от територията е с преобладаващ планинско - горист характер, като особено критични са планинските масиви Странджа-Сакар, Рило-Родопския масив, Средна гора и южните части на Стара планина, където преобладават горски насаждения от първа и втора степен на пожарна опасност и се създават предпоставки за възникване на големи горски пожари. От пожарна гледна точка проблемните са областите Хасково, Стара Загора, Благоевград, София, Пазарджик, Пловдив, Ямбол и Бургас, където през последните 10 години са възникнали голям брой пожари, прераснали в бедствия, развили се на големи площи и нанесени големи щети.

От 2010 до 2020 година в страната са възникнали 17252 пожара, с нанесени материални и без материални щети. Наблюдава се тенденция за намаляване на възникналите пожари в сравнение с предходните години - 2448 през 2016г., 741 през 2017 г., 480 през 2018 г., 521 през 2019 г. и 754 през 2020.¹⁹

3.2. Аварии и катастрофи

Терминът „авария“ означава инцидент от голям мащаб, включващ пътища, магистрали и въздушен трафик, пожар, разрушаване на хидротехнически съоръжения, инциденти, причинени от дейности в морето,

¹⁹

<https://nsi.bg/bg/content/2891/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D1%8A%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F>

ядрен и инциденти и други екологични и промишлени аварии, причинени от дейности или действия на човека.

„Промислена авария“²⁰ е внезапна технологична повреда на машини, съоръжения и агрегати или извършване на дейности с рискови вещества и материали в производството, обработката, използването, съхраняването, натоварването, транспорта или продажбата, когато това води до опасност за живота или здравето на хора, животни, имущество или околната среда. Появяват се вследствие технологичната и преднамерена дейност на човека. Проведеното проучване на специализираната научна литература ни позволи да изведем следната класификация на аварията и катастрофите:

➤ **Транспортни аварии (катастрофи):**

- аварии с товарни влакове;
- аварии с пътнически влакове и метрополитена;
- аварии с речни и морски товарни съдове;
- аварии (катастрофи) с речни и морски пътнически съдове;
- авиокатастрофи в районите на летища и населени пунктове;
- авиокатастрофи извън районите на летища и населени пунктове;
- аварии (катастрофи) по автомобилните пътища (големи автомобилни).

➤ **Аварии от изхвърляне на токсични химически вещества (ТХВ):**

- аварии с изхвърляне (опасност от изхвърляне) на ТХВ при тяхното производство, преработка или съхраняване (заравяне);
- аварии при транспортиране с изхвърляне (опасност от изхвърляне)

¹⁴ Закон за защита при бедствия Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006г., изм. ДВ. бр.8 от 25 Януари 2011г.

на ТХВ;

- образуване и разпространение на ТХВ в процес на химическа реакция, започваща в резултат на авария;

- аварии с химически боеприпаси; загуба на източници на ТХВ.

➤ **Аварии от изхвърляне (заплаха) на радиоактивни вещества:**

- аварии на атомни енергийни установки с производствено и изследователско предназначение, с изхвърляне (опасност от изхвърляне) на радиоактивни вещества (РВ);

- аварии с изхвърляне (опасност от изхвърляне) на РВ в предприятия с ядрено – горивен цикъл;

- аварии с транспортни средства и космически апарати с ядрени установки или товар с РВ на борда;

- аварии при промишлени и изпитателни ядрени взривове с изхвърляне (опасност от изхвърляне) на РВ;

- аварии с ядрени боеприпаси в местата на съхранението и експлоатацията им или ядрени установки.

➤ **Аварии от изхвърляне на биологични опасни вещества (БОВ):**

- аварии с изхвърляне (заплаха от изхвърляне) на БОВ в предприятия и научноизследователски звена (лаборатории);

- транспортни аварии с изхвърляне (заплаха от изхвърляне) на БОВ;

- загуба на БОВ.

➤ **Аварии в електроенергийните системи:**

- аварии в автономни електроцентрали с продължително спиране на електроснабдяването на всички потребители;

- аварии в електроснабдителната мрежа с дълговременно прекъсване на електрозахранването на основни потребители или на обширни територии.

През територията на страната преминават продуктопроводи, които заедно с компресорните станции и хранилището за природен газ в с. Чирен

са потенциални пожаро- и взривоопасни обекти. При технологични аварии в обекти, работещи с нефт, нефтени продукти и природен газ биха се създали условия за замърсяване и реална опасност за населението. Условия за замърсяване и опасност за населението могат да предизвикат нефтени разливи по р. Дунав и в Черно море.

Промишлени аварии и пожари с отделяне на силно токсични вещества могат да възникнат в над 350 регистрирани обекта от фармацевтичната, металургичната, химическата, текстилната и нефтопреработвателната и хранително-вкусовата промишленост. При авария със съхраняваните работни количества опасни вещества от замърсяване са застрашени общо 85 населени места с около 4 000 000 души население от които населени места с особена важност около 2 130 000 души и населени места първа категория около 601 000 души²¹. Времето за естествена дегазация в зависимост от метеорологичните условия е от 6–8 часа до 1–2 денонощия и зависи също така от условията за съхранение. Това налага провеждането на голям обем дегазационни мероприятия при воденето на локализационните, спасителните и ликвидационните мероприятия. Към регистрираните обекти се отнасят и складовите бази за течни и газови горива, както в предприятията, така и в националната система за снабдяване. В големите промишлени обекти съществуват 55 стгуроотвали и хвостохранилища, в които се извършва утаяване на оборотни промишлени води, съдържащи освен механични примеси и силно токсични вещества. Пробиви в стените могат да причинят заливане на населени места и замърсяване на площи и водоизточници. На територията на страната има (към 1.10.2010 г.) общо 155 обекта, които биха могли да предизвикат голяма авария с опасни вещества в това число: 63 обекта с висок рисков потенциал, от които 15 са обекти съхраняващи и/или използващи взривни вещества и 92 обекта с нисък

²¹ Национален план при защита от бедствия от 19.12.2010 г.

рисков потенциал, от които 9 са обекти, съхраняващи и/или използващи взривни вещества.

Химични вещества, химични продукти и химични вещества се произвеждат в следните компании: Софарма АД; Агрополихим; Полимери Инвест АД; Чайка Фарма - Висококачествените лекарства АД; Ер Ликид България ЕООД²². Производство на изделия от каучук и пластмаси е съсредоточено в : Гуала Кложърс България-АД; ГРИППА АД; Аустротерм България ЕООД; Асенова Крепост АД; Фибран България АД²³. Производство на продукти от други неметални минерални суровини: Тракия Глас България ЕАД; Кнауф България ЕООД; Дружба стъklarски заводи АД; Рубин инвест ЕАД и Златна Панега цимент АД²⁴.

Атомната електроцентрала „Козлодуй” (АЕЦ „Козлодуй”) е енергиен обект със стратегическо значение за икономиката на Република България. Годишният дял в националното електропроизводство през последните години е над 40 %. Това определя особено важното значение на предприятието, като фактор за икономическа стабилност в регионален и в национален план. АЕЦ “Козлодуй” има изградени шест блока с обща електрическа мощност 3760 MW. В изпълнение на поетите ангажименти на България, свързани с присъединяването на страната към Европейския съюз, АЕЦ “Козлодуй” прекрати експлоатацията на първите четири енергоблока преди изтичане на проектно предвидения им ресурс.

От 01.01.2007 г. в АЕЦ „Козлодуй” в редовна експлоатация се намират два блока ВВЕР – 1000 (пети и шести), и делът на централата в националното електропроизводство за годината е 34%. Пети енергоблок е

²² www.beis.bia-bg.com

²³ www.beis.bia-bg.com

²⁴ www.beis.bia-bg.com

въведен в редовна експлоатация през 1989 г., а шести енергоблок – през 1991 г. Пети и шести енергоблок са реакторни установки проект В – 320²⁵.

На 2 октомври 2009 г. председателят на Агенцията за ядрено регулиране (АЯР) издаде нови лицензи за експлоатация на V и VI блок на АЕЦ „Козлодуй“. Срокът на валидност на лицензите е съответно осем години за V блок и десет години за VI блок. Документите са издадени по реда на чл.22 от Наредбата за издаване на лицензии и разрешения за безопасно използване на ядрената енергия, а именно подновяване на старата лицензия поради изтичане срока ѝ на валидно.

Технологичните схеми на енергоблоковете на АЕЦ „Козлодуй“ са двуконтурни. Първият контур е радиоактивен. Неговото предназначение е да отведе отделената в активната зона на реактора топлина чрез парогенераторите към втория контур. Състои се от главен циркуляционен контур и спомагателни системи. Главният циркуляционен контур е компонован от реактор и шест циркуляционни кръга с шест парогенератора, шест главни циркуляционни помпи, спирателни вентили и тръбопроводи. Вторият контур е предназначен за генериране на пара и предаването и в турбогенераторите за произвеждане на електрическа енергия. Той включва парогенератор, два турбоагрегата за наситена пара с мощност по 220 MW и спомагателно оборудване в машинната зала (кондензатори, система за регенерация, помпи и други).

В активната зона на реактор тип ВВЕР се разполагат 72 t ядрено гориво (обогатен до 3,5 % уранов двуокис от уран – 235), разпределено в 163 горивни касети с 312 топлоотделящи елементи (ТОЕЛ)²⁶. Ежегодно в реактора се заменя 1/3 от горивото с ново, като отработеното гориво се съхранява в басейн във водна среда.

²⁵ Ангелов В., Низамска А., Радиационна защита – 1 и 2 част, ДИ, С, с.56

²⁶ Основи на неутронната физика и физика на ядрените реактори. Изд. “Наука и изкуство”, С, 1974 г.

Най-важният елемент от оборудването на АЕЦ е корпусът на реактора. Неизправностите по него са недопустими. Разрушаването на корпуса води до катастрофално изхвърляне на радиоактивни продукти в резултат на пълното изтичане на охлаждащия топлоносител и свързаното с него стопяване на активната зона.

Реакторите ВВЕР – 1000 са оборудвани с три независими системи за аварийно охлаждане на реактора за високо, средно и ниско налягане, всяка от които е резервирана по производителност и електрозахранване.

За оценка на опасността от аварии в АЕЦ, като основна величина се използва *„максималната проектна авария“*, авария при която защитните системи на централата трябва да осигурят необходимата безопасност. Независимо от това при *„максималната проектна авария“* може да се предизвикат и разтопяване на активната зона на реактора и отделяне на ограничени количества радиоактивни продукти, тъй като надеждността на системата за безопасност не може да се приеме за 100 %.

Колкото по-малък е класът на разчетената *„максимална проектна авария“*, толкова по-голям е спектърът на възможните надпроектни аварии, за които не са предвидени технически средства за противодействие, т. е. за овладяване на аварията.

При нарушаване нормите за безопасна експлоатация и разрушаване на защитните бариери в АЕЦ "Козлодуй" е възможно възникване на радиационна авария, съпроводена с изхвърляне на радиоактивни продукти в околната среда. В този случай ще се създаде сложна радиационна обстановка, при която част от населението ще получи дози на облъчване над допустимите за страната норми. Радиационната обстановка и степента на радиационния риск за населението се обуславят от следните фактори:

- количеството (активността) и радионуклидният състав на изхвърлените в околното пространство радиоактивни вещества;
- метеорологичните условия по време на аварията;

- годишния сезон;
- разстоянието до населените места;
- характера на застрояването и плътността на заселването на населените места;
- метеорологичните, хидрологичните и почвените характеристики на територията;
- вида на земеделските култури;
- водоснабдяването;
- начина на изхранване на населението.

В зоната за аварийно планиране попадат 43 населени места с над 99 600 жители. При неблагоприятни метеорологични условия и неовладяване процесите на изхвърляне на радиоактивни продукти от аварирания реактор е възможно радиоактивно замърсяване на околната среда в зона с радиус по-голям от 50 км, в която могат да попаднат 64 населени места с над 150 000 души население.

Радиационна обстановка на част от територията на страната може да се очаква при възникване на авария в АЕЦ извън страната, при трансграничен пренос на радиоактивни продукти.

Над 350 обекта и фирми в страната използват технологични източници на йонизиращи лъчения. При аварии и инциденти с тях ще възникнат локални огнища, създаващи непосредствена опасност за обслужващия ги персонал. Същите не представляват непосредствена опасност за населението, но могат да станат обект на посегателство, криминален трафик и радиационен тероризъм.

През територията на страната преминава основен поток от транспортни средства, превозващи силно отровни вещества, които при катастрофа създават условия за замърсяване на околната среда и са заплаха за живота и здравето на населението. Технологични аварии в обекти, работещи с нефт, нефтени продукти и природен газ ще се създадат условия

за замърсяване и реална опасност за населението. Увеличава се тенденцията за разпиляване на химикали при тяхното неправилно използване и неправомерно пренасяне и транспортиране. Създават се условия за замърсяване на околната среда и реална опасност за населението.

На територията на страната има неустановени, както по количество, така и по месторазположение невзривени авиационни, артилерийски, морски и стрелкови боеприпаси. Значителна част са запазили бойните си възможности и представляват смъртоносна опасност при неправилно боравене с тях. При попадането на такива боеприпаси в технологичния процес на металургични предприятия, работещи със скрап са възможни големи производствени аварии, свързани с човешки жертви и значителни материални загуби.

4. Вътрешнополитически кризи

4.1. Групово нарушаване на законоустановения ред в страната

Масовата безредица е групово нарушаване на обществения ред от страна на стихийно сформирала се или преднамерено организирана група от хора (тълпа). Масовата безредица е извънредна ситуация, която води до внезапна или очаквана промяна на установеното състояние на живот, предизвикано от човешка дейност, събития или природни явления, при което са нарушени или застрашени животът, здравето и имуществото на големи групи хора.²⁷ Масовите безредици отразяват новите заплахи пред обществения ред, обстоятелството, че са продукт на човешка дейност и аспекта на по-голяма рестриктност от страна на силите на реда в сравнение с други нарушения на обществения ред. Проведеният критичен прочит и анализ на знанията по същността и съдържанието на извънредните

²⁷ Фердов С. Контрол на тълпата стратегия и тактика, ВИ, с.30

ситуации ни позволи да определим следните основни причини за възникването на масовите безредици:

- проблемите в обществото (социално – икономически, политически, етнически и религиозни);
- друг вид криза (големи бедствия, аварии, катастрофи);
- инциденти и групови нарушения на обществения ред след управленски грешки;
- след инциденти, преди, по време и след масови спортни прояви;
- протести, демонстрации, чествания и сборове на различни локални общности.

В литературата съществуват различни класификации на масовите безредици, но тези по брой и агресивност на участниците, най-пълно и най-точно отразяват количествено-качествената им оценка.

Според броя на участниците масовите безредици биват :

- до 1000 души - с ниска разпространеност;
- от 1000 до 5000 души - със средна разпространеност;
- над 5000 души - с висока разпространеност.

Според агресивността на участниците масовите безредици се подразделят на :

- с ниска агресивност;
- със средна агресивност;
- висока агресивност.

Агресията при масовите безредици най-често се проявява, чрез: палежи на автомобили; чупене на витрини и кражби; обръщане контейнери за боклук; хвърляне на кошчета, седалки и други предмети; обиди към институциите и техните лидери, футболни клубове и техните привърженици; неприяъм и прилагане на груба сила към случайни граждани, членове на други групи и демонстранти; поругаване на

националния флаг и др. Агресията винаги е свързана с грубата сила на лидера. *„Тълпата е стадо, което не би могло да мине без господар...симпатиите на тълпите никога не са били насочени към добродетелните господари, а към тираните, които грубо са ги владеели”*²⁸.

За прерастването на законни протести и демонстрации в безредици, партии, организации или отделни движения прибегват до услугите на ядра *„професионални тълпи”* - ултраси, криминално проявени лица, лица употребили големи количества алкохол. Събитията от 12 февруари 2012 г. в съседна Гърция и тези от 02.09. 2020г. в София в голяма степен повтарят тези сценарии - 170 магазини разграбени и опожарени, от тях 45 напълно унищожени, сгради с историческо значение подпалени и доведени до негодност.

Изследването на масовите безредици показва увеличение в последните години, като резултат на разширяването на човешките права и ускоряването на процеса на глобализация. „Арабската пролет” - събитията в Либия, Судан, Египет, Сирия и Ирак, масовите безредици във Франция и Украйна, големите протести и демонстрации в САЩ и Англия, Полша и други страни от Европа, безредиците в Катунца, показват нови моменти в профила на масовите безредици и необходимостта от промени в тактиката на правоохранителните органи при провеждането на операции за овладяването им.

4.2. Тероризъм

Според Encyclopedia Britannica тероризмът е систематично използване на терор или непредсказуема жестокост срещу правителства, обществени личности или обикновени хора за постигане на политически цели. Тероризмът се използва от организации с лява или дясна политическа

²⁸ Лъо Бон Г., Психология на тълпите, С.,1995, с.43

насоченост, от националисти или етнически групи, от революционери, армии и специалните служби на отделни правителства.

Б. Йотов определя тероризма като *„обществено опасно деяние, извършено виновно и обявено от вътрешното и международното право за наказуемо, при което е използвано сила или заплашване за постигане на конкретни политически цели”*²⁹.

Цел - средства - обекти - такава разбиране на природата на тероризма е представено от Г. Стоянов, при формулиране на определението „Тероризмът е организирана или индивидуална дейност за нанасяне на телесни повреди, за прилагане на насилие и задържане на хора, отвлечане на моторни превозни средства или оказване на психологически натиск чрез заплаха с насилие с цел удовлетворяване на конкретни политически искания и най-вече отслабване и дестабилизиране на съществуващото държавно управление”³⁰.

Тероризмът е практическо действие, представляващо война против мирни граждани, инфраструктурни и информационни обекти и срещу законните институции. Целта на тези действия е предизвикването на страх и парализиране на обществото за достигането на конкретни политически и други резултати. Това е пряк или косвен удар по институциите, осигуряващи защита на жизнените интереси на гражданите, целостта на държавата, психиката на личността и масовото съзнание.

Независимо от различните определения според експертите в борбата с тероризма, почти няма различия относно характеризиращите го белези като мотивирано, конспиративно и организирано насилствено действие, насочено към постигането на определени цели.

²⁹ Йотов Б., Международно наказателно право. София, Феня, 2004. с. 385.

³⁰ Стоянов Г., Тероризмът. (Генезис и проявление.). България, Военно издателство, 2003. ISBN 954-509-245-9.

В зависимост от задачите, които трябва да реши терористичния акт, тероризмът може да се раздели на криминален и политически.

Криминалният тероризъм по своята същност представлява престъпление (терористичен акт), насочено да принуди друг субект да извърши престъпление или несъставомерно деяние, което не е престъпление, но се извършва от субекта против неговата воля и интереси. При криминалния тероризъм резултатът, който цели терористичният акт няма политически характер, а облагодетелствува извършителите или подбудителите (поръчителите) му с имуществени облаги. За разлика от криминалния тероризъм, *политическият* цели винаги постигането на политически или свързани с тях имуществени резултати. Според едно от най-широко разпространените определения **политическият тероризъм** *представлява политически мотивирано, конспиративно организирано насилствено действие, насочено към решаването на конкретни политически цели.* Общите му признаци са насилие, политическа цел, заплашване и конспирация.

Тероризмът може да бъде организиран от вътрешни и външни субекти. Външните са специалните служби на отделна държава, международните терористични организации и международната организирана престъпност. Вътрешните субекти се състоят от лица и организации с екстремистка, сепаратистка, религиозна или идеологическа насоченост, вътрешната организирана престъпност или други неформални структури, които си поставят за цел промяна на конституционния ред с насилствени методи.

Използваните от терористите средства за поразяване могат да се дефинират в три групи:

- взривни устройства;

- средства за физическо и психологическо поразяване на много хора,
- причиняващи значителни екологични щети: източници на йонизиращи лъчения, токсични химични и биологични вещества.
- високи технологии - персоналните компютри и връзките между тях, компютърните вируси и т.нар. логически бомби, чрез които могат да модифицират или унищожават бази от данни и програмно осигуряване или да блокират нормалната работа на компютрите.

Факторите, които създават предпоставки за възникване терористична заплаха срещу Р България, са:

- обособен контингент от трайно установили се чужди граждани от рискови държави;
- наличието на значителен миграционен поток от транзитно преминаващи лица и такива, търсещи закрила у нас;
- дейността на религиозни фондации и други неправителствени организации сред българската мюсюлманска общност, насочена към нейното консолидиране на базата на крайни форми на исляма;
- наличието в страната на отделни симпатизанти на терористични организации и радикални формирания, както на политическа, така и на религиозна основа;
- вътрешният криминален контингент в Р България и по-конкретно организираната престъпност и възможните ѝ връзки с терористични структури.
- приоритетните направления на външната политика и участието на страната в областта на сътрудничеството със ЕС и НАТО срещу тероризма.

Възможните сценарии за извършване на терористична дейност в страната могат да бъдат следните:

- смъртоносно въздействие върху големи групи от хора с цел множество жертви;
- нарушаване на целостта или разрушаване на знакови сгради или обекти от критичната инфраструктура с цел последващи поразяващи въздействия или шантаж;
- вземане на заложници с цел шантаж;
- проникване в компютърно управлявани мрежи от системи;
- управление на ресурси (енергоснабдяване, газоснабдяване, водоснабдяване и др.) с цел нарушаване на нормалния начин на функционирането им и шантажиране на обществото.

Тероризмът е значима заплаха за националната сигурност³¹. Асиметричните заплахи, особено разпространението на оръжията за масово унищожение, оказват съществено влияние върху средата са сигурност. Според доклад на ЦРУ със заглавие „Глобални тенденции 2015”, *“Най-сериозната заплаха, пред която светът ще бъде изправен е глобалния тероризъм, при който международни престъпни организации, добре въоръжени и организирани ще търгуват с оръжия за масово унищожаване, ядрени, биологически и химически бойни вещества, средства с конвенционално приложение и ще ги използват като средство за натиск”*.

Оръжие за масово унищожение (*ядрено, химическо и биологическо оръжие*) това са средствата, предназначени да причинят смърт или сериозни наранявания на значителен брой хора, чрез освобождаването, разпръскването или въздействието на токсични химични вещества и техните прекурсори, болестотворни микроби и организми и йонизиращи лъчения.

Ядрено оръжие

³¹ Концепция за национална сигурност на Република България, ДВ,бр.46 от 22.04.1998 г.

Ядрено оръжие (ЯО)³² – е оръжие за масово унищожаване с взривено действие, което използва вътрешноядрената енергия, отделяща се при верижните реакции на деление на тежките ядра на някои изотопи на урана или плутония или при термоядрените реакции на синтез на леките ядра на водорода (деутерия, трития) в по – тежки (например ядрата на изотопите на хелия). Попаднало в ръцете на терористични организации ЯО може да доведе до „ядрен тероризъм”, а това е съвкупност от намерения и дейности на отделни лица или група от лица за придобиване на работоспособно ядрено устройство и последващото му използване за упражняване на натиск и заплаха за постигането на деклариран политически, социални и други цели.

Радиологично оръжие

Радиологично оръжие е всяко приспособление, включително оръжие или оборудване, различно от ядреното оръжие, специално създадено за използване на радиоактивен материал чрез разпространяването му с цел причиняване унищожаване, повреда или увреждане посредством радиация, получена при разпадането на този материал.

Терористична атака с радиологично оръжие означава използване на радиоактивни материали или съоръжения, произвеждащи радиация за причиняване на загуби или за ограничаване на използването на местността.

Радиологичните оръжия могат да разпространят или да разпръснат радиоактивни материали за създаване на радиоактивно замърсяване. Радиоактивният материал може да се добие от програмите за производство на ЯО, материали и отпадъци от ядрената енергетика, ядрените изследователски реактори, промишлени и медицински радиоактивни източници. Вероятно е терористите да ги използват със средства, които максимализират разпръскването на радиоактивни частици. Това може да

³² Стефанов Н. и колектив Военно химическа подготовка, Издателство на МО "Св. Георги Победоносец", С., 1997, с.8

включва взривно разпространение, директно разпръскване или разсейване, разнасяне на твърди или течни аерозоли по посока на вятъра.

Терористите може да използват радиологични оръжия, за да създадат (или да заплашат, че ще създадат) радиоактивно заразяване, за да възпрепятстват нормалния ритъм на живот в даден район. Опасностите, които са резултат от това трябва да бъдат управлявани подобно на радиоактивните опасности при ядрен взрив. Терористите имат възможност, в зависимост от източниците, намиращи се на снабдяване, да изберат вида на радиоактивния материал. Особено ще бъде трудно да се определи разпространението на опасност от алфа излъчване, което ще изисква специално лабораторно оборудване и подготвен личен състав. Радиоактивният материал получен от употреба на ядрени или радиологични оръжия може да доведе до разнообразие на отделянето на алфа и бета частици и гама радиация. Отделянето на алфа частици представлява значителна вътрешна опасност за личния състав, ако бъдат вдишани или погълнати. Гама радиацията има широк обхват и има голяма проникваща способност. Радиоактивните материали въздействат върху човешкото тяло чрез директна радиация, чрез заразяване на кожата, чрез поглъщане, вдишване и в следствие на това вътрешно заразяване. Докато външната радиоактивна опасност може да бъде премахната или избегната, то вътрешното заразяване не може да бъде премахнато от тялото и продължава да причинява дългосрочни увреждания, докато източникът на радиация се разпада.

Химическо оръжие

Химическо оръжие³³ е следното, в съвкупност или поотделно:

³³ Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химически оръжия и за тяхното унищожаване (CWC - КЗХО) – 1993 г. ратифицирана със закон, приет от 38 -мото

- токсични химически вещества и техните прекурсори, с изключение на тези, предназначени за цели, които не са забранени от конвенцията, доколкото видът и количествата отговарят на тези цели;

- боеприпаси и устройства, специално предназначени за смъртоносно поразяване или причиняване на друга вреда чрез токсичните свойства на токсичните химически вещества по буква "а", които се освобождават в резултат на употребата на такива боеприпаси и устройства;

- всяко оборудване, специално предназначено за употреба, пряко или непряко, във връзка с такива боеприпаси или устройства.

Токсични химически вещества са³⁴:

- всяко химическо вещество, което чрез своето химическо въздействие върху жизнените процеси може да предизвика смърт, временно изваждане от строя или постоянна вреда на човека или животните;

- за целите на изпълнението на конвенцията токсичните химически вещества, които са идентифицирани за прилагане на мерки за проверка, са посочени в приложенията.

Терористична атака с ХО означава, разпространение срещу определен обект на токсични химични вещества (ТХВ) под формата на аерозоли или отровни димове, с цел причиняване на смърт, сериозни увреждания или обезвреждане, чрез физиологично въздействие.

ТХВ в оръжието могат да бъдат:

- отровни промишлени химични вещества, използвани импровизирано или по подходящ начин,

Народното събрание на 29.06.1994 г.(Обн.,в ДВ,бр.55 от 08.07.1994 г., изм.и доп.,ДВ,бр.11 от 02.02.2006 г.) в сила за Р България от 06.02.2007 г.

³⁴ Конвенция за забрана на разработването,производството, натрупването и употребата на химически оръжия и за тяхното унищожаване (СWC - КЗХО) – 1993 г. ратифицирана със закон, приет от 38 -мото Народното събрание на 29.06.1994 г.(Обн.,в ДВ,бр.55 от 08.07.1994 г., изм.и доп.,ДВ,бр.11 от 02.02.2006 г.) в сила за Р България от 06.02.2007 г

- отровни химични вещества, произведени и използвани с цел преднамерено отравяне на жертвите,
- химични вещества с военно приложение, стотици пъти по-отровни от промишлените химикали.

Биологическо оръжие (БО)

Биологическо оръжие (БО) - оръжие, оборудване и средства за доставяне, предназначени да използват микробни или други биологични агенти, или токсини, независимо от техния произход или начин на производство, от вид или в количество, които са неоправдани от гледна точка на използването им за профилактични, предпазни или други мирни цели³⁵. То е един от най-евтините видове оръжие и може да бъде използвано в големи количества даже в обикновени лабораторни условия. Ефектът от въздействието на биологическото оръжие е много по-траен от този, на което и да е друго оръжие. Пострадалите са потенциални разпространители на заразата. То може да поразява и без да попадне в целта.

БО е изключително удобно за терористични атаки, тъй като е труднооткриваемо, евтино, лесно за производство и съхраняване, предизвиква масово поразяване за кратко време, възможности за вторично разпространение и има много силен психологически ефект.

В аналитичния документ на Националния съвет на САЩ по разузнавателна информация 2008 г. **“Прогнозиране на глобалното бъдеще”** е формулиран извода *“...заплахата от страна на международния тероризъм през следващите 25 години няма да намалее”*.

Човечеството е изправено пред реалността за водене на нов тип война, в която няма ясно изразени противостоящи страни. Възниква реално

³⁵ Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването на бактериологични (биологически) оръжия (BWC - КЗБО) – 1972 г., ратифицирана с Указ 1524 на Държавния съвет от 30.06.1972 г. и е в сила за Р България от 26.03.1975 г.

възможността за активиране на средствата за масово унищожение - химическо, биологическо и ядрено оръжие.

Към момента на провеждането на изследването Република България е ратифицирала и обнародвала всички основни международни инструменти за преследване и наказване на различните форми на тероризъм, както и основните международноправни актове в областта на екстрадицията и съдебното сътрудничество по наказателно-правни въпроси.

Република България разполага с Закон за противодействие на тероризма и Национален план за борба с тероризма, който е изготвен в отговор на устойчивото нарастване на нивата на терористична заплаха в глобален мащаб, в изпълнение на изискванията на чл. 5 от Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност и чл. 6, ал. 3 от Закона за противодействие на тероризма и е в съответствие със Стратегията за национална сигурност на Република България, приета с Решение на Народното събрание от 25. 02. 2011 г., Стратегията за противодействие на радикализацията и тероризма (2015-2020 г.), приета с Решение № 1039 на Министерския съвет от 30. 12. 2015 г.; Стратегията за вътрешна сигурност на Европейския съюз, одобрена от Европейския съвет на заседанието му от 25-26 март 2010, Стратегията на Европейския съюз за борба срещу радикализацията и набирането на терористи (Документ 9956/14) и Насоките за нейното прилагане (Документ 13469/1/14), Глобалната стратегия на ООН за противодействие на тероризма (приета с Резолюция на Общото събрание на ООН A/RES/60/288 от 2006 г.)

Защитата от тероризъм има за цел: осигуряване на постоянна и адекватна защита на гражданите, територията и националните интереси на Република България срещу терористични заплахи; единно разбиране на рисковете и координиране действията на компетентните държавни органи при повишени нива на заплаха от терористична дейност и при овладяване на последствията от терористични актове и превенция чрез установяване и

отстраняване на причините и условията, способстващи извършването на тероризъм.

Изводи

На територията на страната е възможно възникването на извънредни ситуации от техногенен, природен и екологичен характер. Малко вероятно е, но в никакъв случай не бива да се изключват и извънредни ситуации, породени от въоръжен конфликт, опити за нарушаване на конституционния и обществен ред, граждански размирици и конфликти на социална, етническа или религиозна основа, терористични актове и др.

Извънредните ситуации и в частност природните бедствия имат тежки последици за населението и като цяло за националната сигурност изразяващи се в :

- пълни или частични разрушения на сградния фонд, магистрали, пътища, пътни съоръжения, мостове, тунели, надлези, обекти от критичната инфраструктура и други;
- човешки жертви, затрупани хора и хора, останали без подслон;
- нарушена системата на електроснабдяването;
- затруднено снабдяването на населението с питейна вода;
- излизане от строя на част от обектите на промишлеността;
- сложна пожарна обстановка;
- опасност от наводнения;
- нарушена националната съобщителна система;
- възможно е възникване на епидемии.

Решаващ фактор за създаването на обстановка на нестабилност и несигурност в страната и региона са екстремизмът и тероризмът. Очакваните последици от извършен терористичен акт са изключително тежки. Най-тежка обстановка може да се очаква при терористични актове с

вземане на заложници, употребата на ОМУ, възникналите ЯХБОА и трансграничното заразяване (замърсяване). При това могат да се очаква кризата да се развие и да добие трансграничен характер.

Анализът на вероятната обстановка на територията на страната при извънредни ситуации показва, че за управлението на извънредни ситуации е необходимо ефективно прилагана система от принципи, изисквания, правила и действия, подпомагаща органите, в това число и тези от МВР за ръководство и управление в процеса на тяхното предвиждане, предотвратяване и овладяване.

ГЛАВА ТРЕТА

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ УПРАВЛЕНИЕТО НА СТРУКТУРИТЕ НА МВР ПРИ ИЗВЪНРЕДНИ СИТУАЦИИ

1. МВР и извънредните ситуации

В началото на XXI век рисковете и заплахите за сигурността на страната се характеризират с асиметрична многофакторност, висока динамика, неопределеност, нееднозначни и сложни за прогнозиране процеси, което неминуемо води до увеличаването на съдържанието на мероприятията и дейностите по управлението на извънредни ситуации и същевременно съкращаване на сроковете за изпълнение на задачите. Всичко това измени и повиши изискванията към управлението на извънредни ситуации .

МВР, като институция, може да се представи и като система. Под система разбираме съвкупност от елементи, свързани помежду си с динамично взаимодействие, които функционират като едно цяло, за да се постигне определена цел. В този случай МВР, може да се разглежда като съставена от няколко подсистеми, всяка от които може да бъде представена като система. Между подсистемите на МВР се откроява управленската подсистема, на входа на която постъпва различна информация и в следствие се трансформира в решения. *Основните характеристики на управленската система в МВР са : постоянно функциониране, устойчивост, непрекъснатост, оперативност и скритост.*

Постоянното функциониране на системата за управление осигурява непрекъснато протичане на информация за обстановката, своевременно привеждане на силите и средствата в готовност за действие при кризи от различен характер, и създаване на групировки за кризисните операции. Това изискване обуславя необходимостта от комплектуване на органите и оперативните комуникационно-информационни центрове.

Устойчивостта на управленската система се постига чрез повишаване на подготовката на ръководния състав и състава на оперативните комуникационно-информационни центрове на всички нива, създаване на резерв от сили и средства за управление, поддържане на постоянна готовност на системата за управление, изграждане на надеждна комуникационно - информационна система и провеждане на мероприятия по спазване на изискванията за скрито управление.

Непрекъснатостта на управлението означава постоянен обмен на информация и взаимодействие на структурите и органите за управление на МВР в интерес на овладяване на кризи от различен характер. Осъществява се чрез комплексно използване на средствата за свързка и автоматизация, поддържане на устойчива свързка; постоянно следене, анализиране и познаване на обстановката, своевременно реагиране на измененията в нея и незабавно провеждане на планираните мероприятия и бързо възстановяване на нарушеното управление.

Под оперативност на управлението се разбира способността на ръководителите да осъществяват всички мероприятия по управлението в срокове, осигуряващи всестранната подготовка на силите и средствата за изпълнение на задачи по време на кризи, своевременно реагиране на измененията на обстановката и успешно изпълнение на поставените задачи. То е свързано с най-ефективното използване на силите и средствата. Затова управлението във всяко звено може да се счита за оперативно, когато на подчинените е осигурено достатъчно време за всестранната им подготовка за кризисни операции. Управлението ще бъде оперативно, ако задачите бъдат изпълнени в определените срокове. За основен показател на оперативността в ръководството се счита количеството време, изразходвано в дадено звено за целия управленски цикъл. За осъществяването му в кратки срокове, при нарасналия обем от информация и бързо изменящата се обстановка, се налага повишаване на подготовката на органите за

управление, оптимизиране структурата и методите за работа на щабовете и внедряване на нови по-оперативни средства за свързка и автоматизация.

Скритостта на управлението се заключава в запазване в тайна работата на системата за управление, замисъла за кризисната ситуация, основните мероприятия по нейната подготовка и осъществяване на управлението в хода на операцията. Това се постига чрез: лично общуване при поставяне на задачите ; широко използване на средствата за скрита свързка; технически и организационни мерки за защита на информацията при използването на електронно изчислителната техника, строго спазване на определения режим на работа; ограничаване на използването на откритите свързочни канали; максимално ограничаване на длъжностните лица, работещи със стратегическите и оперативни планове; надеждно съхраняване на документите и висока бдителност на длъжностните лица.

При изучаването на международния опит се установи, че в различните страни съществуват различни законови, административни и организационни положения, които съобразно спецификата на страната отнасящата се до икономическото ѝ състояние, възможните човешки и материални ресурси, регламентират действието на държавните и стопанските органи и физическите лица при управлението на извънредни ситуации. Управлението на извънредни ситуации (кризи) в Европа се основава на ранното предупреждение, превенцията на кризите и взаимното сътрудничество на основата на провеждането на обща политика, споделена отговорност, оперативна съвместимост и споделени ресурси.

Динамиката на новата среда при управлението на кризи се характеризира с ограничени ресурси за реагиране при извънредни ситуации вследствие демократизацията, преструктурирането, прехода към пазарна икономика и цивилизационния избор. Нараства отговорността на правителството. Това изисква прилагането на съвместен подход с различните съюзи и партньори. Икономическата трансформация,

глобализацията и информацията оказват съществено влияние и ще наложат промени в същността на управлението на извънредни ситуации. Това предполага изключително да се залага на предварителното планиране.

МВР, като специализиран правозащитен орган на изпълнителната власт, е ангажирано пряко с провеждането на държавната политика за гарантиране на вътрешната сигурност на страната. Министерството е администрация с йерархичен характер и централизъм в управлението, чиято дейност е насочена към защита правата и свободите на гражданите, националната сигурност и обществения ред. Като система МВР и неговите органи имат за свой обект на въздействие обществените отношения, свързани с гарантиране на вътрешната сигурност на страната, разкриване на правонарушенията в тази област, откриване и отстраняване на причините, които ги пораждат, укрепване на законността и установения в обществото конституционен правов ред.

Анализът на системата на МВР показва, че тя е както организационна, така и функционално определена структура. До 30.04.2006 г. системата на МВР включваше: национални и териториални служби, дирекции от специализираната и обща администрация и други основни структурни звена. С приемането на закона за МВР от 01.05.2006 г., в състава на министерството имаше 3 национални служби, 15 специализирани дирекции, Академия на МВР, Медицински институт на МВР, научно-изследователски и научно - приложни институти.

След приемането на Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ от структурата на МВР излязоха Национална служба „Сигурност“ и дирекция „Защита на средствата за връзка“.

Законът за МВР, Обн. ДВ. бр.53 от 27 Юни 2014г., изм. и доп. ДВ. бр.60 от 7 Юли 2020 г. определя основните структури на МВР:

- главните дирекции;
- областните дирекции;

- Дирекция "Вътрешна сигурност";
- Дирекция "Миграция";
- Дирекция "Международно оперативно сътрудничество";
- дирекциите от общата и специализираната администрация;
- Академията на МВР;
- Медицинският институт на МВР;
- Националният институт по криминалистика;
- Институтът по психология.

Главните дирекции на МВР са:

- Главна дирекция "Национална полиция";
- Главна дирекция "Борба с организираната престъпност";
- Главна дирекция "Жандармерия, специални операции и борба с тероризма;
- Главна дирекция "Гранична полиция";
- Главна дирекция "Пожарна безопасност и защита на населението".

Дейността на МВР е насочена към защита на правата и свободите на гражданите, противодействие на престъпността, защита на националната сигурност, опазване на обществения ред и пожарна безопасност и защита на населението.

МВР извършва следните основни дейности³⁶: оперативно-издирвателна; охранителна; разследване на престъпления; осигуряване на пожарна безопасност и защита при пожари, бедствия и извънредни ситуации; осигуряване на достъп на гражданите до службите за спешно реагиране чрез Националната система за спешни повиквания с единен европейски номер 112 (ЕЕН 112); информационна; контролна; превантивна; административнонаказателна и предоставяне на административни услуги.

³⁶ Закон за Министерството на вътрешните работи, обн.в ДВ, бр. 69 от 05 август 2008 г.

Поради сложността и динамичността на средата за сигурност и формиращите се в нея рискове, заплахи и възможности, е необходима много по – висока степен на координация и взаимодействие в системата на МВР, интеграция на силите и средствата за организиране и изпълнение на основните задачи и провеждането на различни видове операции. Операция е чужда дума и произхожда от латинското „*operatio*” и означава *планирани действия на военна единица или съвкупност от съгласувани по време и място военни действия на повече такива единици за постигане на определена цел като част от стратегически план.*³⁷ . Целта на операциите за овладяване на извънредни ситуации е опазване на живота, здравето и имуществото на хората, отстояване на националните и общочовешки ценности. Съвместните действия и координацията между основните структури на МВР в управленската система се осъществява от политическото и професионалното ръководство на МВР. В зависимост от целите на действие операциите биват два вида - специализирани и специални. Специализирана операция са съгласувани по цел, време и място действия на сили на МВР за решаване на оперативни и тактически задачи за овладяване на кризисна ситуация, провеждани по единен план и единно ръководство. Специална операция са съгласувани по цел, време и място действия на специализирани екипи от структурните звена на МВР, за решаване на конкретни тактически задачи, провеждани по единен план и под ръководството на ръководителя на екипа.

На основание чл. 62, ал. 2, т. 2 от Закона за защита при бедствия, МВР разработва Национален план за провеждане на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи³⁸. При възникване на

³⁷ Вж .Речник за чуждите думи, Атлантис,1996,с.197

³⁸ Закон за защита при бедствия *Обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006г., изм. ДВ. бр.8 от 25 Януари 2011г.*

извънредни ситуации от техногенен характер, структурите на МВР организират и изпълняват функциите си въз основа на този план.

1.1. Система за управление на МВР при извънредни ситуации

Анализът и оценката на нормативните документи в МВР показва, че с документ рег. Рег. № 285, екз. ед. от 15.02.2012 г., озаглавен „*Правила за организацията на дейността на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации*“ е създадена и функционира **Системата за управление на МВР при извънредни ситуации**. Основната цел на системата за управление на МВР при извънредни ситуации е *осигуряване действията на ръководството на министерството и ръководителите на структури при управление на силите и средствата за предотвратяването и овладяването на ситуации с кризисен характер и преодоляването на последиците от такива*³⁹.

Системата за управление на МВР при извънредни ситуации се състои от функционално свързани:

- органи за управление;
- ситуационни центрове;
- комуникационно-информационна система.

Системата за управление на МВР при извънредни ситуации осигурява:

- анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации;
- поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации;
- постоянен обмен на информация;
- координация на действията на органите за управление и на силите

за реагиране при извънредни ситуации;

- ефективно използване на наличните ресурси.

³⁹ Правила за организацията на дейността на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации, Рег. № 285, екз. ед. от 15. 02. 2012 г.

1.1.1. Органи за управление при извънредни ситуации

Общото ръководство на дейността на МВР при извънредни ситуации се осъществява от министъра на вътрешните работи, подпомаган от *Съвет по сигурност*.

Съветът по сигурност се определя със заповед на министъра на вътрешните работи и включва членовете на политическия кабинет, главния секретар на министерството, директорите на главни дирекции и други ръководители на структури, имащи пряко отношение към управлението на МВР при извънредни ситуации. Съветът по сигурност осъществява следните дейности:

- подпомага министъра на вътрешните работи по ръководство на дейността при извънредни ситуации в министерството;
- разглежда проекти на нормативни, планиращи и справочни документи, свързани с дейността на МВР при извънредни ситуации;
- анализира вероятността от възникване на извънредни ситуации и решава предприемането на превантивни мерки;
- предлага на министъра на вътрешните работи участие на сили на МВР в операции на колективни системи за реагиране при кризи, бедствия и други извънредни ситуации по линия на Европейския съюз, НАТО, ОССЕ, ООН и други международни организации, в които Република България членува, или за оказване на помощ на други страни в изпълнение на международни договори, по които Република България е страна;
- предлага на министъра на вътрешните работи създаването на временни органи за пряко подпомагане дейността на ръководството на МВР за всеки конкретен случай на възникване на извънредна ситуация;
- приема годишен доклад за дейността на МВР при извънредни ситуации.

За решаване на конкретни проблеми Съветът по сигурност може да създава временни работни групи от експерти.

За организиране на подготовката и използването на силите и средствата на МВР при извънредни ситуации се създава *Постоянна комисия за управление на МВР при извънредни ситуации*.

Постоянната комисия за управление на МВР при извънредни ситуации реализира следните дейности:

- анализира състоянието на структурите на министерството за действие при извънредни ситуации и приема програми, планове и конкретни мерки за повишаване на готовността им за това;
- организира превантивната дейност в МВР за предотвратяване и намаляване на последствията от ситуации с кризисен характер;
- организира разработването на Плана на МВР за управление при извънредни ситуации и на Плана на МВР за защита при бедствия;
- организира подготовката на ръководния състав и силите на МВР за действие при извънредни ситуации;
- организира оповестяването и информирането на МВР при извънредни ситуации;
- предлага за включване в бюджета на МВР на необходимите финансови средства за осигуряване на дейността на министерството при извънредни ситуации;
- предлага на министъра на вътрешните работи за внасяне в Междуведомствената комисия по възстановяване и подпомагане към Министерския съвет на искания за предоставяне на средства от резерва на държавния бюджет за компенсиране на направени от структури на МВР непредвидени разходи при извънредни ситуации и за извършване на неотложни възстановителни работи на имоти, собственост на МВР, засегнати от бедствия;
- организира разработването на ведомствени нормативни документи за действие при извънредни ситуации;

- организира взаимодействието с другите държавни органи за управление.

Дейността на Постоянната комисия на МВР се подпомага от Оперативен щаб.

Оперативният щаб е органът, който:

- подпомага дейността на Постоянната комисия на МВР и взаимодействието с другите държавни органи;
- разработва и поддържа Плана на МВР за управление при извънредни ситуации и Плана на МВР за защита при бедствия;
- разработва необходимите ръководни и планиращи документи, свързани с дейността на Постоянната комисия на МВР при възникване на извънредни ситуации;
- запознава ръководителите на структури със заповедите и указанията на председателя на Постоянната комисия на МВР и осъществява контрол за тяхното изпълнение;
- организира събирането на информация за готовността на силите и средствата на МВР за действие при извънредни ситуации;
- обобщава информацията за действията на сили и средства на МВР при различни по характер извънредни ситуации, в спасителни и неотложни възстановителни работи;
- оказва методическа помощ на структурите на МВР по поддържане на готовността им за действие при извънредни ситуации.

Като временен орган за управление на МВР при извънредни ситуации се формира *Център за управление на МВР при извънредни ситуации.*

Центърът за управление се създава при възникване на извънредна ситуация, налагаща използването на сили на повече от една основна структура на МВР за нейното овладяване или за непосредствена координация на действията на силите на министерството с действията на

други национални или международни институции. На центъра се възлагат за изпълнение следните задачи:

- извършване на цялостна оценка на оперативната обстановка, свързана с извънредната ситуация;
- организиране изпълнението на задълженията на МВР по Националния план за защита при бедствия и взаимодействието с националния щаб;
- подготвяне на варианти на решения за действие и използване на силите и средствата на структурите на МВР в извънредната ситуация;
- организиране на непосредственото планиране на операции;
- водене на отчет на силите и средствата, участващи в овладяването на извънредната ситуация и изразходваните ресурси.

Общото ръководство на дейността на структурите на МВР при извънредни ситуации се осъществява от техните ръководители.

Ръководителите на структури:

- анализират състоянието на подчинените сили за действие при извънредни ситуации и предприемат мерки за повишаване на тяхната готовност за работа в такива условия;
- организират превантивната дейност на подчинените структури за предотвратяване и намаляване на негативните последици от извънредни ситуации;
- организират разработването и усвояването на плановете на подчинените структури за действие при извънредни ситуации и за защита при бедствия;
- планират, организират, ръководят и контролират участието на подчинените сили и средства в извънредни ситуации, в спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи;
- организират подготовката на ръководния състав, на органите за управление и на силите за реагиране за действие при извънредни ситуации;

- организират поддържането и използването на средствата за оповестяване и информиране при извънредни ситуации;
- организират финансовото и материално-техническото осигуряване на силите и средствата за действие при извънредни ситуации;
- организират взаимодействието с другите държавни органи и органи на местното самоуправление.

Дейността на директорите на главни дирекции, Столичната и областните дирекции на МВР, дирекция „УССД”, Медицинския институт на МВР и ректора на Академията на МВР при извънредни ситуации се подпомага от *оперативни щабове*, назначени с тяхна заповед. В състава на оперативните щабове на Столичната и областните дирекции на МВР се включват и служители от териториалните звена на основните структури на министерството в съответната област, след съгласуване с техните ръководители. За началници на оперативните щабове се назначават ръководителите на звената ”Отбранително-мобилизационна подготовка” в Столичната и областните дирекции на МВР.

Оперативните щабове решават следните задачи :

- подпомагат дейността на ръководителите на структури и взаимодействието им с другите държавни органи при извънредни ситуации;
- осъществяват взаимодействието с другите държавни органи и органите на местното самоуправление във връзка с извънредни ситуации;
- разработват и поддържат в актуално състояние плановете на структурите за действие при извънредни ситуации;
- разработват необходимите документи, свързани с дейността на щаба и силите за реагиране при възникване на извънредни ситуации;
- свеждат заповедите и указанията на ръководителите на структури до подчинените звена и обобщават информацията за тяхното изпълнение;

- организират събирането на информация за готовността на силите и средствата на структурите за действие при извънредни ситуации и подготовката им за това;

- обобщават информацията за участие на сили и средства на структурите при извънредни ситуации и я предоставят по установения в министерството ред на Оперативния щаб на МВР;

- организират дейността на ситуационните центрове;

- оказват методическа помощ и контрол на подчинените структури по поддържане готовността им за действие при извънредни ситуации.

Дейността на ръководителите на останалите структури на МВР при извънредни ситуации се подпомага от *оперативни групи*, създадени с тяхна заповед. За всеки конкретен случай, с цел предотвратяване и овладяване на извънредни ситуации и преодоляване на последиците от такива, като временни органи за управление ръководителите на структури със своя заповед могат да създават щабове (групи) със състав, зависещ от характера и параметрите на извънредната ситуация.

1.1.2. Ситуационни центрове

Като постоянно действащи звена за нуждите на управлението при извънредни ситуации в МВР са създадени *Ситуационен център на МВР и ситуационни центрове на други структури*, определени със заповед на министъра на вътрешните работи.

Ситуационните центрове изпълняват следните функции: поддържат непрекъснато оперативно дежурство; поддържат постоянна готовност за използване на комуникационно-информационната система на центъра; осъществяват оперативно ръководство на подчинените сили и средства; събират, обработват и анализират информацията за оперативната обстановка и я предоставят по определения в МВР ред; изготвят прогнози за възникване и развитие на извънредни ситуации; създават и поддържат

база от данни, свързани с рискове и заплахи за възникване на извънредни ситуации; поддържат в актуално състояние съответните планове за действие при извънредни ситуации; поддържат регистър на силите за реагиране при извънредни ситуации на съответните структури на МВР; поддържат регистър на обектите и системите от критичната инфраструктура, определени за защита от съответните структури на МВР; поддържат постоянна готовност за формиране на временни органи за управление при извънредни ситуации; осигуряват оповестяването и информирането при извънредни ситуации; координират неотложните действия на дежурните сили за реагиране в началния момент на възникването на извънредна ситуация до формирането на временни органи за управление; осъществяват взаимодействието с оперативните дежурни центрове на другите държавни органи и органите на местното самоуправление.

Ситуационният център на МВР е интегрирано, организационно-техническо постоянно действащо звено. Общото ръководство на Ситуационния център се осъществява от министъра на вътрешните работи, а оперативното ръководство на Ситуационния център се осъществява от главния секретар на МВР.

Структурата, съставът и организацията на работа на Ситуационния център на МВР са определени със заповед на министъра на вътрешните работи.

В зависимост от конкретната ситуация Ситуационният център на ГД ПБЗН може да изпълнява функции на Ситуационен център на МВР или на Национален оперативен център.

Ситуационните центрове на структурите на МВР се изграждат в специално оборудвани и комуникационно осигурени помещения, снабдени с необходимите технически средства за решаване на широк кръг от задачи, които биха възникнали в условията на извънредни ситуации. Ситуационните центрове включват служители за оперативно дежурство, за

управление при извънредни ситуации, за комуникационно-информационно и за логистично осигуряване, които по състав съответстват на конкретните задачи на структурите, в които се изграждат. Общото и непосредственото ръководство на ситуационните центрове се осъществява от ръководителите на структури. Оперативното ръководство на ситуационните центрове се осъществява от началниците на оперативни щабове.

Структурата, съставът и организацията на работа на ситуационните центрове се определят със заповед на съответния ръководител. За работа на оперативните групи на ръководителите на структури на МВР се подготвят работни места, снабдени със средства и материали за решаване на задачите по управлението при извънредни ситуации.

1.1.3. Комуникационно-информационна система

Комуникационно-информационната система на Системата за управление при извънредни ситуации се изгражда на базата на съществуващите в МВР комуникационни и информационни системи. Тя е интегриран организационно-технически комплекс от органи, комуникационни и информационни ресурси, процедури и документи за осигуряване на обмена, обработката, съхранението и защитата на информацията в системата за управление на МВР при извънредни ситуации. Организира на основата на принципите за изграждане на системи за управление при спазване на следните най-общи изисквания: готовност за незабавно използване; устойчивост и надеждност; мобилност на развърщането и възстановяването в зависимост от обстановката; способност за осигуряване на необходимите информационни и комуникационни ресурси. При необходимост за нуждите на управлението в извънредни ситуации се ползват комуникационно-информационните ресурси на Комплексната автоматизирана система за управление на МВР.

1.1.4. Задачи, които се изпълняват от основните структури на МВР при земетресения, наводнения и безредици

Реагирането при извънредни ситуации е дейност, извършвана от органите за управление и силите за реагиране на МВР с цел, овладяване на основните рискове и заплахи. Силите за реагиране при извънредни ситуации в структурите на МВР са структурни звена, модули, групи, екипи или други формирования от щатния състав на структурите. Данните за определените сили за реагиране при извънредни ситуации на структурите на МВР са включени във ведомствения регистър, създаден и поддържан в Ситуационния център на МВР и в останалите ситуационни центрове в министерството.

Ръководството, подготовката, координацията и контрола на действията на силите за реагиране при извънредни ситуации се осъществява от ръководителите на структури в съответствие с техните функции и правомощия.

Силите за реагиране се привличат за действие при извънредни ситуации по следния ред:

- със заповед на министъра на вътрешните работи;
- с писмена заповед на ръководителите на съответните структури - при въвеждане на планове за действие при извънредни ситуации и за защита при бедствия.

Силите за реагиране се привличат и по искане на областния управител или кмета на община, както и за участие в операции на Единната спасителна система на Република България, след разрешение на съответния ръководител.

Земетресения

ГД ПБЗН

При възникване на силно земетресение ГД ПБЗН и териториалните й структури осъществяват спасителни и аварийно възстановителни работи (СНАВР).

В зоната на поражение от земетресение СНАВР се провеждат във взаимодействие с основните съставни части на единната спасителна система.

Първоначално се извършва разузнаване за определяне на:

- маршрути за придвижване до зоната на поражение;
- местата за устройване на странични и магистрални проходи;
- местата на сградите с масово пребиваване на хора и тези, в които незабавно трябва да започнат издирвателни и спасителни работи;
- степента на разрушение на елементите от комунално-енергийните мрежи (КЕМ) и вторичните поражения, които са предизвикали;
- огнищата на пожари;
- наличието на замърсяване с радиоактивни източници, ПОВ, причинители на биологично заразяване;
- сградите, застрашени от разрушаване, които не подлежат на укрепване;
- наличието на концентрации на взривоопасни и запалими газове във въздуха над допустимите стойности;
- състоянието на пътища и пътни съоръжения;
- състоянието на хидротехнически съоръжения;
- състоянието на хвостохранилища;
- състоянието на жп мрежа, летища и пристанища;
- местата, удобни за развърщане на временни пунктове за спешна помощ;
- подходящи места за съхранение телата на загиналите;
- местата на вертолетните площадки;

- местата за устройване на палаткови лагери;
- местата за развърщане на походни кухни;
- пунктовете за раздаване на храна, вода, медикаменти и други;
- местата за развърщане на полеви болници;
- степента и характера на разрушенията;
- наличието на живи хора под разрушенията;
- възможността за използване на различните видове средства за комуникация;

- местата, удобни за развърщане на пунктове за управление (ПУ);
- откриването на проекти, схеми, чертежи или друга подобна информация за разрушените сгради;

- оцелелите, които могат да дадат полезна информация;
- състоянието на епидемиологичната обстановка;
- удобните места за развърщане на пропускателни пунктове от и към зоната на поражение;

- наличието на социални заведения, които биха могли да функционират и изпълняват задачи по ликвидиране на последствията;

- наличието на обекти, на които незабавно трябва да се осигури охрана;

- състоянието на посолства и сгради, в които пребивават чужденци;

- състоянието на обекти, които биха могли да предизвикат екологично замърсяване на околната среда;

- състоянието на социални заведения за пребиваване на хора с психични увреждания, възрастни, деца, лишени от родителски грижи, места за лишаване от свобода;

- състоянието на обекти от национално значение.

Провежданите СНАВР в зоната на бедствието включват:

- разузнаване и оценка на обстановката;

- спасяване на пострадали и оказване на долекарска помощ;
- извеждане на пострадали от труднопроходими, опасни и недостъпни места;
- осигуряване въздух на затрупани хора;
- спасяване на хора в разрушени сгради и съоръжения;
- спасяване на хора в замърсени, обгазени и наводнени райони;
- извършване обеззаразяване на хора, техника и материално-техническо оборудване;
- спасяване на пострадали при катастрофи;
- извършване на водолазно-издирвателни и аварийно-спасителни дейности;
- извличане на аварирала техника;
- осветяване на зоната за извършване на спасителни дейности;
- прокарване на пътища и проходи за преминаване през разрушения и непроходими участъци.
- самостоятелно или съвместно с други екипи от единната спасителна система извършват издирване на пострадали;
- извършване на първична сортировка на пострадалите;
- оказване на долекарска помощ на пострадалите;
- извеждане на пострадалите.

ГД „Национална полиция“ и Главна дирекция „Жандармерия, специални операции борба с тероризма“

При земетресение с тежки последици за населението и инфраструктурата ГД „Национална полиция“ и Главна дирекция „Жандармерия, специални операции борба с тероризма“ осъществяват ръководство, помощ и контрол и създават организация за формиране на

резерви от сили и средства за подпомагане, на силите на териториалните структурни звена по изпълнение на поставените им задачи.

ГД „Национална полиция“ и Главна дирекция "Жандармерия, специални операции борба с тероризма" подпомагат силите на териториалните структурни звена при:

- изолиране зоната на бедствието посредством изграждане на контролно-пропускателни пунктове (КПП);
- опазването на обществения ред в районите за настаняване на евакуираните граждани;
- борба с разпространителите на деструктивни слухове, мародерите, овладяване на масови безредици и обезвреждане на престъпни групи, действащи извън територията на населените места;
- осигуряване спазването на въведените режимни мерки в зоната на бедствието;
- осигуряване на сили и средства за провеждане на спасителни дейности, доставяне на жизненоважни медикаменти и продукти в труднодостъпни райони.

ГД „Гранична полиция“

Териториалните структури на ГД „Гранична полиция“ при възникване на силно земетресение изпълняват задачи в граничната зона по:

- добиване и предаване на информация за разрушенията и по възможност за броя на пострадалите в най-тежко засегнатите райони;
- оказване съдействие при извършване на аварийно-спасителни дейности, локализиране и гасене на възникнали пожари;
- усилване охраната на държавната граница в близост до зоната на бедствието и контролно пропускателната дейност;

- подпомагане дейността на правителствени и неправителствени организации при дейността им по оказване хуманитарна помощ на населението;
- временно ограничаване или забраняване движението на лица и транспортни средства в граничните зони и обекти, ако съществува опасност за здравето и живота на хората;
- оказване на съдействие на силите на СДВР и ОДМВР при охраната на обществения ред в зоната на бедствието.

СДВР и ОД МВР

Задачите, които СДВР и ОД МВР изпълняват в района на бедствието се свеждат до:

- добиване и предаване на информация за разрушенията и по възможност за броя на пострадалите в най-тежко засегнатите райони;
- извършване на аварийно-спасителни дейности, локализиране и гасене на възникнали пожари;
- организиране и осигуряване пропускателната способност на маршрути за въвеждане на сили, извършващи аварийно-спасителни действия и временна евакуация на гражданите от застрашените райони;
- изолиране района на бедствието, посредством изграждане на КПП за недопускане навлизането на хора и автомобили, нямащи отношение към дейността по оказване помощ на пострадалото население;
- осигуряване на обществения ред в зоната, посредством борба с мародери, разпространители на слухове, подстрекатели към обществени безредици и групи с престъпни намерения;
- усиление охраната на важни за управлението на областта и икономиката обекти;

- оказване на съдействие на областните и общинските администрации при евакуация на граждани от застрашени райони и изграждане на информационна система за издирване на пострадали граждани;

- подпомагане дейността на правителствени и неправителствени организации при дейността им по оказване хуманитарна помощ на населението.

Наводнения

ГД ПБЗН и териториалните ѝ структури поддържат постоянна готовност за провеждане на оперативни дейности по защита при възникване на наводнения. Оперативната защита при наводнения има три основни фази: непосредствено преди наводнението, по време на наводнението и след наводнението.

Непосредствено преди (при опасност от наводнение) наводнението, оперативната дейност включва:

- организиране наблюдението на водното ниво и състоянието на хидротехнически съоръжения, като събира информация за целта в Отдел „Национален оперативен център“ (О НОЦ);

- извършване аварийни дейности по елементи на хидротехнически съоръжения:

а) отваряне или затваряне на изпускатели, саваци и др.;

б) удълбочаване на преливниците;

в) отпушване на подприщвания пред мостове, водостоци, пасарелки и др.;

- участие в надграждане на диги и изграждане на временни диги чрез:

а) използване на модулни елементи;

б) нареждане на чували с инертни материали;

в) натрупване на инертни материали;

- участие в евакуирането на промишлено отровни вещества (ПОВ), радиоактивни източници и др., попадащи в заливните зони, които биха предизвикали поражения върху хората и замърсяване на околната среда;
- устройване на лагери за временно настаняване на застрашеното население съвместно с териториалните си звена;
- предупреждение чрез О НОЦ на териториалните структури и местните власти на база прогностични данни и информация от НИМХ, Агенцията за поддържане и проучване на р. Дунав и др.

По време на наводнението, оперативната дейност включва :

- разузнаване в района на заливане и местата, където е възможно да са блокирани от водата хора, животни или материални ценности;
- извеждане на хора или животни, както и изнасяне на материални ценности от залетите зони;
- огледи на състоянието на пътищата и подстъпите към наводнения район и за населени места без достъп вследствие на наводнени пътища;
- при данни за наличие на ПОВ или други вещества в залетата зона, които има опасност да нанесат щети или да предизвикат екологично замърсяване, извършва разузнаване на местата за съхраняване и при възможност взема мерки за предотвратяване на замърсяването.

След наводнението - след оттеглянето на водата, оперативната дейност включва:

- издирване на изчезнали хора, както и издирване и извеждане на удавени хора или животни;
- отводняване на обществени сгради, болници, училища, жилищни сгради и др.

ГДПБЗН осъществява ръководство, помощ и контрол и създава организация за формиране на резерви от сили и средства за подпомагане, на силите на териториалните структурни звена по изпълнение на поставените им задачи.

Главна дирекция „Жандармерия, специални операции и борба с тероризма“ (ГДЖСОБТ) подпомага силите на териториалните структури при:

- Изолиране зоната на наводнението посредством изграждане на КПП;
- Издирването и задържането на извършители на умишлени действия, свързани с ескалиране на обстановката;
- Охрана на водоеми и отводнителни съоръжения;
- Борба с разпространителите на деструктивни слухове, мародерите, овладяване на масови безредици и обезвреждане на престъпни групи, действащи извън територията на населените места;
- Осигуряване спазването на въведените режимни мерки в зоната на наводнението;
- Осигуряване на сили и средства за провеждане на спасителни дейности, доставяне на жизненоважни медикаменти и продукти в труднодостъпни райони.

Териториалните структури на ГДПП изпълняват задачи в граничната зона по:

- Добиване и предаване на информация за параметрите на наводнението и за застрашени от стихията населени места и обекти.
- Оказване съдействие при извършване на спасителни дейности.
- Усилване охраната и контролно пропускателната дейност на държавната граница в близост до зоната на наводнението.
- Предприемане на мерки за запазване живота и здравето на служителите и евакуация на задържани лица, животни, документи, оръжие, боеприпаси и материални средства.
- Подпомагане дейността на правителствени и неправителствени организации при дейността им по оказване хуманитарна помощ на населението.

- Временно ограничаване или забраняване движението на лица и транспортни средства в граничните зони и обекти, ако съществува опасност за здравето и живота на хората;

- Информирание на компетентните органи на съседни страни за опасност от наводнения в граничната зона, а при необходимост осигуряване пропускането на сили и средства за осъществяване на спасителни и хуманитарни дейности.

- При необходимост осъществяват наблюдение и разузнаване на зоната на наводнението с летателна техника.

Задачи на ОДМВР/СДВР, изпълнявани в района на наводнението:

- Добиване и предаване на информация за размерите на бедствието и по възможност за застрашените от наводнение населени места и обекти.

- Провеждане на спасителни дейности, разчистване на преливници и корита на реки и извършване на отводнителни действия в частни и обществени сгради.

- Организиране и осигуряване пропускателната способност на маршрути за въвеждане на сили и средства за извършване на спасителна дейност и временна евакуация на гражданите от застрашените райони.

- Изолиране района на наводнението, посредством изграждане на КПП за недопускане навлизането на хора и автомобили, нямащи отношение към спасителната дейност.

- Извършване на оперативно-издирвателна дейност за установяване и задържане на извършителите на умишлени действия, свързани с предизвикване на наводнения.

- Осигуряване на обществения ред в зоната на наводнението, борба с мародери, разпространители на слухове, подстрекатели към обществени безредици и групи с престъпни намерения.

- Усилване наблюдението за умишлени или неумишлени действия, които биха ескалирали обстановката и завишаване контрола върху безопасността на водоеми, канали и технически съоръжения за намаляване на критичните обеми.

- Предприемане на мерки за запазване живота и здравето на служителите и евакуация на задържани лица, документи, оръжие, боеприпаси и материални средства.

- Оказване съдействие на областните и общински администрации при евакуация на граждани от застрашени райони и изграждане на информационна система за издирване на пострадали граждани

- Подпомагане дейността на правителствени и неправителствени организации при дейността им по оказване хуманитарна помощ на населението.

Безредици

Основните сили, които се използват за възстановяване на обществения ред при безредици са от състава на: областните дирекции на МВР, Главна дирекция „Национална полиция“, Главна дирекция „Жандармерия, специални операции и борба с тероризма“ (ГДЖСОБТ), Главна дирекция „Гранична полиция“. В зависимост от обстановката може да се използват и звена от други дирекции на МВР - за оперативно, оперативно-техническо и материално-техническо осигуряване на операции за възстановяване на обществения ред. Областните дирекции на МВР използват полицейските сили за охрана на обществения ред и при необходимост групите за бързи действия и реагиране. При безредици може да се използва група „Конен ескадрон“ с два полицейски взвода и група „Служебни кучета“ с два полицейски взвода. За разкриване на конкретни извършители на престъпления и лица, подстрекаващи към нарушаване на обществения ред се използват служители от звената на Криминална

полиция от съответните териториални поделения. Главна дирекция „Жандармерия, специални операции и борба с тероризма“ възстановява, поддържа и опазва обществения ред при масови безредици. Гранична полиция участва в действия по възстановяване на обществения ред в района на граничната зона (6-15 км от линията на държавната граница) и зоните, където поделенията на гранична полиция изпълняват задачите си: гранични контролно-пропускателни пунктове, летища, пристанища. Поделенията на привлечени за възстановяване на обществения ред при безредици изпълняват следните задачи: организират и провеждат оперативно-издирвателни мероприятия, за разкриване на организатори, подстрекатели и активни участници в безредиците (ако безредиците имат организиран характер); разкриват и обезвреждат въоръжени лица - участници в безредиците; провеждат мероприятия, използвайки средствата за масова информация за ограничаване участието на граждани в безредиците и разколебаване на организаторите (ако има такива); изясняват причините и предпоставките за безредиците и вземат мерки за намаляване или премахване на същите; използвайки наличните сили и средства във взаимодействие с другите органи на МВР, организират и провеждат тактически действия за възстановяване на обществения ред; усилват охраната на важни обекти в района на безредиците или в близост до него и недопускат нарушаване на техния нормален режим на работа; организират и осъществяват режимни мероприятия в района на безредиците и в близост до тях и не допускат разрастването им; организират и осъществяват задържането, охраната и конвоирането на лица, извършили престъпления, оказващи съпротива или пасивно неподчинение на полицейските органи.

2. Модели за усъвършенстване управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации в реално време

2.1. Оценка на ефективността на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации

Оценката на ефективността на управлението на структурните звена да изпълняват задачи по овладяване на кризисни ситуации е съставна и същностна част от подготовката на МВР за действие при такива условия.

Основната цел на оценката е установяване на моментното състояние, в което се намират управленските структури и силите, по отношение готовността им да изпълняват задачи в условията на кризисни ситуации.

Същността на оценка се състои в прилагането на различни форми и способности за проверка на възможностите на структурното звено за действие при кризисни ситуации, като се дефинират пропуските при подготовката, причините довели до тези пропуски и се посочат конкретни действия за повишаване готовността за действие при кризисни ситуации.

2.1.1. Методика за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации

За оценка ефективността на управлението на готовността на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации в хода на разработването на дисертационния труд е използвана методика, в основата на която е методът за експертна оценка. Методът за експертна оценка включва система от диагностични методи и има за цел да ни даде реална представа за процесите и събитията, които се случват в управленските структури на МВР при кризисни ситуации и да обоснове адекватността на използването на инструменти за реализирането на управленския процес в МВР при кризисни ситуации. Експертната оценка, по мнение на специалистите, е сред най-използваните методи в емпиричното социологическо изследване в МВР. Същността на този метод се състои в

използването на анкетни карти, които ще ни позволят след обработката на наличните емпирични данни да получим информация, която е в основата на анализа на резултатите от изследването.

За нуждите на настоящето изследване е приложен варианта на стандартизираната анкета (прил.№ 2) с писмено получаване на отговори на въпроси от определени групи служители на стратегическо, оперативно и тактическо ниво от структурите на МВР. За оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации са определени следните критерии:

- анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации;
- поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации;
- постоянен обмен на информация;
- координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации;
- ефективно използване на наличните ресурси.

Тегловите коефициенти на критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации по метода на експертните оценки „Делфи“ могат да приемат стойности от 0 до 1, при което по – високата оценка съответства на по – голяма тежест на съответния критерий относно цялостната стойност на решението.

Оценката на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации може да приема стойности от 0 до 4, както следва:

- 4 точки – много добър;
- 3 точки – добър;
- 2 точки – удовлетворителен;
- 1 точка – слаб;
- 0 точки – лош.

Анкетата се проведе с двадесет и четири (24) ръководни служители от МВР, изпълняващи функции и притежаващи необходимата квалификация за управление на кризисни ситуации, разпределени в четири групи:

I група: Органи за управление.

II група: Ситуационни центрове.

III група: Комуникационно-информационна система

IV група: Сили за реагиране при извънредни ситуации

2.1.2. Обработка и анализ на резултатите от изследването

Първа група – Органи за управление

Ръководните служители от групата са определили стойностите на тегловите коефициенти на всеки от критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации в последователност, представена в таблица 2.

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	0,9
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	0,8
Постоянен обмен на информация	0,6
Координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации	0,7
Ефективно използване на наличните ресурси.	0,7

Табл. 2 Резултати на тегловите коефициенти

Анализът на резултатите показва, че служители от първа група са посочили *анализа и оценката на риска от възникване на извънредни ситуации*, като критерий с най-голяма тежест относно цялостната стойност на решението.

Резултатите от оценката на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации на експертите от първа група са показани в табл. 3

Критерии	E1	E2	E3	E4	E5	E6
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	3	3	3	3	3	3
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	3	3	3	3	3	2
Постоянен обмен на информация	2	2	1	2	1	1
Координация на действията на органите за управление и на силите	2	2	3	2	2	2
Ефективно използване на наличните ресурси.	3	2	2	1	3	2

Табл. 3 Оценка на текущото състояние

Анализът и оценката на събрания и обработен емпиричен материал, посочен в таблици 2 и 3, показва, че ръководните служители от първа група „Органи за управление“ са оценили най-високо критерия – *анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации*. Оценката на критерия *постоянен обмен на информация* е получил най-ниска оценка и ни насочва към слабата страна на готовността на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации.

Втора група – Ситуационни центрове

В табл. 4 са стойности на тегловите коефициенти на всеки от критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации, определени от ръководните служители от втора група “Ситуационни центрове”.

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	0,8
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	0,8
Постоянен обмен на информация	0,5
Координация на действията на органите за управление и на силите	0,9
Ефективно използване на наличните ресурси.	0,6

Табл. 4 Резултати на тегловете коефициенти

Анализът и оценката на резултатите от табл.4 показват, че експертите от втора група са определили *координацията на действията на органите за управление и на силите*, като критерий с най-голяма тежест относно цялостната стойност на решението. В същото време, *постоянния обмен на информация и ефективното използване на наличните ресурси* са посочени като критерии с по-малка тежест.

Резултатите от оценката на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации на експертите от първа група са показани в табл. 5

Критерии	E1	E2	E3	E4	E5	E6
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	2	2	2	3	2	1
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	3	3	3	3	3	2
Постоянен обмен на информация	2	2	1	2	1	1
Координация на действията на органите за управление и на силите	3	3	3	3	3	2
Ефективно използване на наличните ресурси.	2	2	1	1	2	1

Табл. 5 Оценка на текущото състояние

Анализът и оценката на събрания и обработен емпиричен материал посочен в таблици 4 и 5 показва, че експертите от втора група са оценили най-високо *координацията на действията на органите за управление и на силите и поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации.*

В същото време, критериите *постоянен обмен на информация и ефективно използване на наличните ресурси* са получили най-ниска оценка.

Трета група - Комуникационно-информационна система

Стойностите на тегловите коефициенти на всеки от критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации, които експертите от трета група са посочили, са представени в табл. 6

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	0,7
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	0,8
Постоянен обмен на информация	0,9
Координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации	0,7
Ефективно използване на наличните ресурси.	0,5

Табл. 6 Резултати на тегловите коефициенти

Анализът на резултатите от таблица 6 показва, че експертите от трета група са посочили *постоянния обмен на информация*, като критерия с най-голяма тежест относно цялостната стойност на решението, а *ефективно използване на наличните ресурси*, като критерий с най-малка тежест.

Резултатите от оценката на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации на експертите от трета група, са показани в табл.7

Критерии	E1	E2	E3	E4	E5	E6
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	3	3	3	3	2	1
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	3	3	3	3	3	2
Постоянен обмен на информация	2	2	1	2	1	1
Координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации	2	1	2	1	3	2
Ефективно използване на наличните ресурси.	2	2	2	3	2	2

Табл.7 Оценка на текущото състояние

Анализът и оценката на събрания и обработен емпиричен материал посочен в таблици 6 и 7 показва, че експертите от трета група са оценили най-високо критериите - *поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации* и *анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации*. Критерият *постоянен обмен на информация* е получил най-ниска оценка.

Четвърта група - Сили за реагиране при извънредни ситуации

Стойностите на тегловите коефициенти на всеки от критериите за оценката текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации, които експертите

от четвърта група са посочили, са представени в таблица 8.

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	0,7
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	0,9
Постоянен обмен на информация	0,5
Координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации	0,8
Ефективно използване на наличните ресурси.	0,6

Табл. 8 Резултати на тегловете коефициенти

Анализът на резултатите от табл. 8 показва, че експертите от четвърта група са посочили *поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации* като критерия с най-голяма тежест относно цялостната стойност на решението. *Постоянен обмен на информация* е определен, като критерия с най-малка тежест.

Резултатите от оценката на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации са показани в табл. 9

Критерии	E1	E2	E3	E4	E5	E6
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	3	3	3	3	2	1
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	3	3	3	3	3	2

Постоянен обмен на информация	2	2	1	1	1	1
Координация на действията на органите за управление и на силите	2	2	2	1	3	2
Ефективно използване на наличните ресурси.	2	2	1	1	2	3

Табл. 9 Оценка на текущото състояние

Анализът и оценката на събрания и обработен емпиричен материал посочен в таблици 8 и 9 показва, че експертите от четвърта група са оценили най-високо критериите *поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации и анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации*. Критерият *постоянен обмен на информация* е получил най-ниска оценка.

Обобщената оценка на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации е представена във фиг.2.



Фиг. 2 Обобщена оценка на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации

От фиг. 2 е видно, че *поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации* е с най-висока обща оценка от всички останали критерии. Тук е целесъобразно да посочим, че резултатът е 2.83, е едва 71 % от пределната стойност 4 (100%). Същото можем да определим и за останалите критерии. Следователно, потвърждава се хипотезата на дисертационния труд, че *съществуващото управление на структурите на МВР при извънредни ситуации може да бъде усъвършенствано на всички етапи от управленския процес.*

За показател на мнението на групите табл. 3, 5, 7 и 9 е приет средноаритметичния резултат от стойностите на тегловите коефициенти, определени от експертите (табл. 10).

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	0,775
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	0,825
Постоянен обмен на информация	0,625
Координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации	0,775
Ефективно използване на наличните ресурси.	0,6

Табл.10 Обобщен резултат на приетите теглови коефициенти

Анализът и оценката на посочените стойности ни позволява да определим, че *поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации* според експертите е с по-голяма тежест от всички останали. *Ефективно използване на наличните ресурси и постоянен обмен на*

информация са коефициенти с най малка тежест.

2.2. Определяне на настоящата ефективност на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации

Текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации се определя по формула (1) с използване на тегловите коефициенти от таблица № 10 и оценките от фигура 1.

$$E_T = \frac{(\sum D_i \cdot p_i)}{(\sum D_i \cdot p_{\max})} = \frac{(D_1 \cdot p_1 + D_2 \cdot p_2 + \dots + D_6 \cdot p_6)}{(D_1 + D_2 + \dots + D_6) \cdot p_{\max}} \quad (1)$$

$$E = \frac{0,775 \cdot 2,45 + 0,825 \cdot 2,83 + 0,625 \cdot 1,45 + 0,775 \cdot 2,08 + 0,6 \cdot 1,91}{(0,775 + 0,825 + 0,625 + 0,775 + 0,6) \cdot 4}$$

Резултатът $E = 0,55$ показва, ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации и попада между 0.5 (незадоволителна) и 0.7 (добра).

Следователно на лице е необходимост от повишаване на бала, изразяващо се в усъвършенстване на управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации.

3. Направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации

Установяването на устойчивост на управленския процес в МВР при извънредни ситуации е целесъобразно да се разглежда, като една от важните цели пред всяко усъвършенстване на управлението. Сложните условия, които възникват при извънредните ситуации, поставят по-високи

изисквания към Системата за управление на МВР при извънредни ситуации.

3.1. Анализ на силните и слабите страни на Системата за системата за управление на МВР при извънредни ситуации

Силни страни	Слаби страни
Създадени постоянно действащи и временни Органи за управление, Ситуационни центрове и Комуникационно-информационна система на МВР, съгласно Закона за МВР и „Правила за организацията на дейността на МВР при извънредни ситуации“ (Рег. № 285, екз. ед. от 15. 02. 2012 г.)	В част от нормативните Актове, свързани със Системата за управление на МВР при извънредни ситуации липсват необходимите яснота и конкретика, което не позволява ефективното им прилагане. Решенията зависят предимно от личностните качества на съответните ръководители
Определени функциите и задължения на компетентните служители от Органи за управление, Ситуационни центрове и Комуникационно-информационна система на МВР	Не е изградена Система за автоматизиране на управленския процес в структурите на МВР при извънредни ситуации .
Въведени механизми за осигуряване на единен подход при планиране на защитата при извънредни ситуации	Планирането на защитата при извънредни ситуации е несистематизирано.
Действаща Комуникационно-информационна система на МВР	Липса на функциониращи ефективно въведени механизми за обмен на информация в реално време
Сили за реагиране при извънредни ситуации в структурите на МВР	Недостатъчно ефективна координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации
Структурни звена, модули, групи, екипи или други формирания от щатния състав на структурите на МВР	Отсъствие на системна подготовка на служителите от управленските структури за изпълнение на задачи в условия на кризисни ситуации

Анализът на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации показва, че системата включва редица силни страни, които могат да бъдат използвани за отстраняване на идентифицираните слабости, последващо надграждане и преминаване към такава система, която обхваща еднакво приоритетно всички фази от цикъла за управление.

Определената настояща ефективност на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации, анализа и оценката на силните и слабите страни на Системата за системата за управление на МВР при извънредни ситуации и нарастващата динамиката на средата, в която се осъществява управленската дейност МВР при извънредни ситуации, налага усъвършенстване на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации .

Направленията за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации е целесъобразно да бъдат насочени към : *изграждане на системи за автоматизиране на управленския процес; повишаване на подготовка на служителите от управленските структури по отношение познаването на управленските технологии и същността на кризисните процеси.*

3.2. Структурен модел на Система за автоматизиране на управленския процес

Проведеното проучване на специализирана литература показва, че при недостиг на време, филтриращият механизъм на „човека – управленец“ силно намалява обема на обработените данни в хода на управленския процес, което означава, че важни данни могат да бъдат игнорирани и да се стигне до непълно решение.

Предложеният в параграф 2.3. модел за вземане на решение при управление на извънредни ситуации включва шест етапа: разкриване на проблема (извънредната ситуация); оценка на извънредната ситуация

(опознаването на проблема); разработване на алтернативи (варианти) за действие; оценяване и избиране на вариант за действие; разработване на концепция и план; изпълнение на план. Рязко ще се повиши ефективността на всеки един от етапите на управленския процес и като цяло управлението на структурите при извънредни ситуации при наличието на система за автоматизиране на управленския процес в МВР. Автоматизирането на процеса за вземане на решение е от съществено значение за качеството на реакцията на управленските органи.

За изграждане на система за автоматизиране на управленския процес, като правило, ще са необходими допълнителни средства към бюджета на МВР, но защитата на населението, предотвратяването и овладяването на ситуации с кризисен характер и преодоляването на последиците от такива, е основополагащо и разходите са оправдани.

Технически, системата за автоматизиране на управленския процес може да бъде изградена на база изчислителни модели, т.е. системи за вземане на решения, по технологията на изкуствения интелект или хибриден подвид – комбинация на горните две технологии.

Необходимо условие за изграждането на система за автоматизиране на управленския процес, от една страна е относителната обособеност и особеностите на управленските процеси в МВР, т. е. обективното разделяне на всяка система на управляваща и управлявана подсистема, а от друга - отразяването на действията на ръководството на министерството и ръководителите на структури при управление на силите и средствата за предотвратяването и овладяването на ситуации с кризисен характер и преодоляването на последиците от такива в системата за управление.

Към изграждането на система за автоматизиране на управленския процес в МВР, може да се пристъпи след обявяването на обществена поръчка, която да бъде одобрена за финансиране по фонд „Вътрешна сигурност”, съфинансиран от Европейския съюз. Моделът на Система за

автоматизиране на управленския процес, е целесъобразно да отразява определено състояние на системата за управление на МВР при извънредни ситуации или на нейните части, и на модели на системите за управление, показващи управлението в структурните звена, като управленски процес със свои операции, работни звена и инструменти. На **оперативно ниво**, системата подпомага вземането на решения при планирането и управлението (Decision Support Systems), ще решава специфични проблеми, възникващи при извънредните събития. Функционално системата е необходимо да отговаря на следните изисквания:

- да осигурява информация за вземане на управленско решение при провеждане на операциите за преодоляване на извънредни събития, в това число и информация за наличните човешки и материални ресурси;

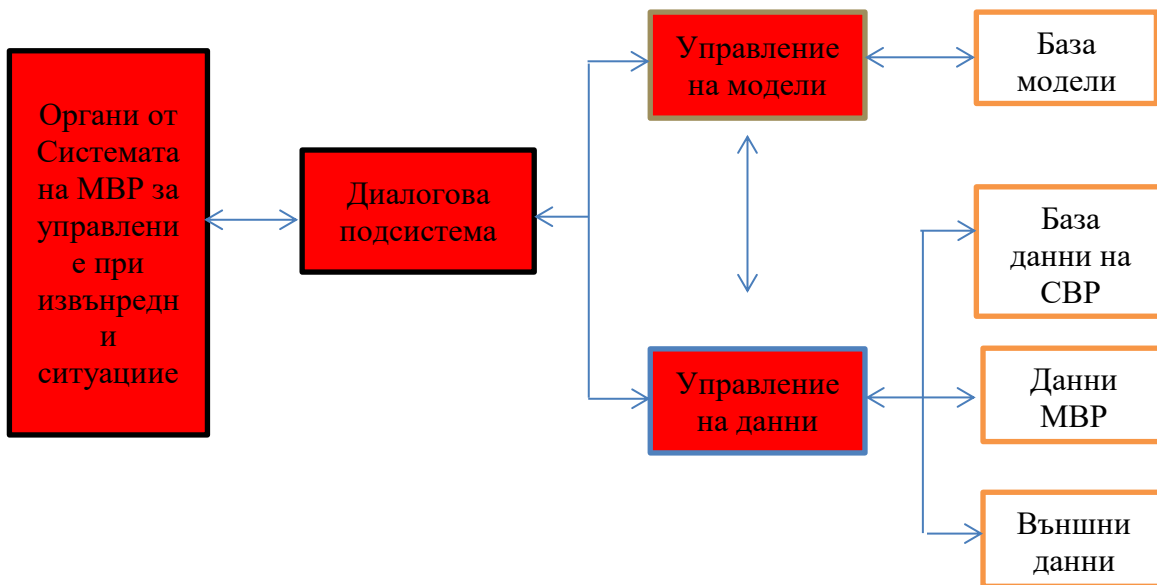
- да подпомага управлението на силите и средствата при извънредни събития и поддържането на свързаната с тях нормативно регламентирана документация, включително да поддържа и осигурява съхранението на приетите и създадени документи, привързани към конкретният инцидент/случай;

- да осигурява регистриране на извънредни събития и възможност за автоматично импортиране, в реално време, на данни за произшествия от други информационни системи на МВР;

- да осигурява комуникация, в реално време, между потребителите на системата, чрез пренос на текст, снимки, видео, графична информация и пренос на файлове;

- да осигурява поддържане на списъци и съхраняване на планове за действия и стандартни оперативни процедури, както и интерактивно асоцииране на същите със съответните видове извънредни събития .

Вариант на структурен модел на система за автоматизиране на управленския процес в структурите на МВР при извънредни ситуации е представена на схемата във фиг. 3



Фиг. 3 Структурна схема на система за автоматизиране на управленския процес в структурите на МВР при извънредни ситуации.

Независимо от предимствата, които ще даде системата за автоматизиране на управленския процес в структурите на МВР при извънредни ситуации е целесъобразно да посочим, че окончателното решение принадлежи на човека. Той е този, който прави избора между предложените възможни варианти за действие. Следователно второто направление за усъвършенстване подготовката на органите за управление на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации е целесъобразно да бъде насочено към образованието и квалификацията на служителите от МВР.

3.3. Усъвършенстване подготовката на органите за управление на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации

Повишаването на ефективността на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации посредством измервания и оценки, е едно от оптималните решения на проблема за усъвършенстване подготовката на органите за управление на структурите на МВР при извънредни ситуации .

Държавните служители по чл. 142, ал. 1, т. 1 са длъжни да поддържат и да повишават професионалната си подготовка, необходима за изпълнение на длъжността, чрез професионално обучение.⁴⁰

За непосредственото повишаване на професионалната подготовка на специалистите от Системата за управление на МВР при извънредни ситуации е целесъобразно в Академията на МВР да се включат интерактивни форми на обучение за придобиване на необходими знания, умения и навици, нужни за покриване на оперативните изисквания по отношение познаването на управленските технологии и същността на процесите при извънредни ситуации. От особена важност е и разработването на ефективни програми за подготовката и обучение за работа със: съвременни автоматизирани системи за вземане на решения; технически средства и системи за комуникации и такива за събиране и обработка на данни в реално време. Необходимо е разработването или закупуването на софтуерни продукти за специализирано стимулационно обучение за дейността на органите за управление в извънредни ситуации в реално време.

За постигането на максимални резултати при осъществяване на дейности по колективна подготовката на служителите от Системата за управление на МВР при извънредни ситуации е целесъобразно да се

⁴⁰ Закон за министерството на вътрешните работи Обн. ДВ. бр.53 от 27 Юни 2014г.,изм., доп. ДВ. бр.22 от 18 Март 2022г

планират и провеждат ситуационни игри, тренировки и учения за проверка на: ефективността на предварителното планиране на действия при извънредни ситуации; състоянието на оперативните дежурни; състоянието и готовността за използване на работните места за осъществяване на управленския процес; състоянието на комуникационно-информационната система и готовността ѝ за използване при възникване на извънредни ситуации.

Следва да се има предвид, че съвместните обучения между органите на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации не са на необходимото ниво, което бе доказано с обобщената оценка на текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации.

От посоченото до тук това може да се наложи изводът, че за усъвършенстване подготовката на органите за управление на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации, е необходимо да се извърши вътрешна оценка от обучаващата институция – Академията на МВР, с цел да оцени ефективността и ефикасността на подготовката на академичния състав, който да е в състояние да проведе необходимото професионално обучение. Освен вътрешната оценка е целесъобразно да се проведат и измервания, които да потвърдят, дали проведеното обучение дава възможност на обучаемите да изпълняват заложените в плановете дейности по управление на извънредни ситуации в реално време.

Изводи

Анализът и оценката на силните и слабите страни на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации, определената настояща ефективност на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации и нарастващата динамиката на средата, в която се

осъществява управленската дейност МВР при извънредни ситуации, налагат усъвършенстване на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации .

Необходимо е изграждане на Система за автоматизиране на управленския процес в МВР, която рязко да повиши ефективността на управлението на структурите при извънредни ситуации. Създаването на софтуер за Интегрирана информационна система (ИИС), ще подпомогне дейностите на органите за управление и ще осигури взимането на информирано управленско решение в реално време.

Проведеното емпирично изследване доказва, че слабите страни на Системата за системата за управление на МВР при извънредни ситуации към момента се дължат и на недостатъчното усъвършенстване на подготовката на органите за управление на структурите на МВР при извънредни ситуации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В дисертационния труд е проведено изследване на ефективността на Системата за управление на МВР при извънредни ситуации, която осигурява: анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации; поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации; постоянен обмен на информация; координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации и ефективно използване на наличните ресурси. Моделирани са основните направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации.

В първа глава на дисертационния труд е решена втората изследователска задача, която е свързана с изследване на теоретичните основи на процесите при организацията и управлението при извънредни ситуации. Потвърждава се факта, че „управление” означава „да се ръководи, да се властва, да се прилага”. От тези три глагола несъмнено първият е този, който съответства на значението на глагола „управлявам” и можем да отнесем към структурите на МВР. Логично управляването на дадена структура в МВР ще се упражнява по най-малко анархичен и по възможно най-рационален начин, което означава организационни действия или казано по друг начин управленското действие включва в себе си организационно въздействие. Планирането като важна функция на управленския процес е координирана съвместена дейност, която има за цел да определи най-добрия метод за изпълнение на задачите по овладяването на извънредните ситуации. То се извършва в зависимост и на основа на цели и приоритети, приети от определени от законите, институции, и ресурсите, с които Р България разполага. Вземането на решение в условията на извънредни ситуации е процес за идентифициране на рисковите фактори,

разработване на планиращи и координиращи документи, за поддържане в готовност на системата от сили и средства за незабавно реагиране.

Резултатите от цялостното изследване във втора глава определят същността и характера на извънредните ситуации и посочват вероятната обстановка на територията на Р България, с което е решена първата изследователска задача. На територията на страната е възможно възникването на извънредни ситуации от техногенен, природен и екологичен характер. В никакъв случай не бива да се изключват и извънредни ситуации, породени от въоръжен конфликт, опити за нарушаване на конституционния и обществен ред, граждански размирици и конфликти на социална, етническа или религиозна основа, терористични актове и др. Извънредните ситуации и в частност природните бедствия имат тежки последици за националната сигурност, изразяващи се в: пълни или частични разрушения на сградния фонд пътища, пътни съоръжения, мостове, тунели, надлези и други; човешки жертви, затрупани хора и останали без подслон; нарушена система на електроснабдяването; затруднено снабдяване на населението с питейна вода; излизане от строя на част от обектите на промишлеността; сложна пожарна обстановка; опасност от наводнения; нарушена националната съобщителна система и е възможно възникване на епидемии. Решаващ фактор за създаването на обстановка на нестабилност и несигурност в страната и региона са екстремизмът и тероризмът. Очакваните последици от извършен терористичен акт са изключително тежки. Най-тежка обстановка може да се очаква при терористични актове с вземане на заложници, употребата на ОМУ, възникналите ЯХБОА и трансграничното заразяване (замърсяване). При това може да се очаква кризата да се развие и да добие трансграничен характер. Анализът на вероятната обстановка на територията на страната при извънредни ситуации показва, че за управлението на извънредни ситуации е необходимо ефективно прилагана система от принципи,

изисквания, правила и действия, подпомагаща органите за ръководство и управление в процеса на тяхното предвиждане, предотвратяване и овладяване.

В третата глава на изследването е изпълнена третата изследователската задача, а именно да се моделират направления за усъвършенстване на управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации. В хода на разработката е приложена методология, в която посредством метода на SWOT анализа са определени силните и слабите страни на Системата за системата за управление на МВР при извънредни ситуации. Проведено е теоретично и емпирично изследване на дейността на основните структури на МВР при извънредни ситуации. На критичен анализ и оценка са подложени получените резултати в светлината на ефективността на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации. Определени са основните направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации. Предложен е структурен модел на Система за автоматизиране на управленския процес в МВР при извънредни ситуации. Изграждането на Система за автоматизиране на управленския процес в МВР, ще доведе до повишаване ефективността на управлението на структурите при извънредни ситуации. Създаването на софтуер за Интегрирана информационна система (ИИС), ще подпомогне дейността на органите за управление и ще осигури взимането на информирано управленско решение в реално време.

С изпълнението на поставените изследователски задачи се постига целта на изследването в дисертационния труд - да се изясни същността на извънредни ситуации и да се предложат направления за повишаване ефективността от управлението на структурите на Министерството на вътрешните работи при овладяването им.

Изследването е опит да се обобщят и систематизират знания и обосноват целесъобразни препоръки за повишаване ефективността на управленската дейност на ръководните органи в структурите на МВР при взаимодействието между наличните сили и средства в процеса на овладяването извънредни ситуации. Това е особено значимо днес, когато са налице проблеми, които в най-висока степен влияят върху способностите на страната да постигне устойчиво състояние на национална сигурност.

На база извършените анализи и изследвания в дисертационния труд са получени следните научноприложни резултати:

Предложен е критичен прочит и анализ на знанията и постиженията по проблема извънредни ситуации, включващ исторически преглед, текущо познание, текуща теория и практика, мнения на други изследователи и резултати от други изследвания.

Проведен е теоретичен анализ на управленския процес и са определени основните елементи, логично свързани с усъвършенстването на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации.

Моделирани са основните направления за усъвършенстване на управлението на структурите на МВР при извънредни ситуации:

- предложен е структурен модел на Система за автоматизиране на управленския процес в МВР при извънредни ситуации и е определена необходимостта създаването на софтуер за Интегрирана информационна система;

- доказана е необходимостта от повишаване подготовка на служителите от управленските структури по отношение познаването на управленските технологии и същността на кризисните процеси.

Препоръки:

а. В Министерството на вътрешните работи да се изгради Система за автоматизиране на управленския процес при извънредни ситуации и предприеме необходимото за създаването на софтуер за Интегрирана информационна система;

б. В Академията на МВР, като основно звено за професионална подготовка на служителите от МВР, да се направят промени в учебните планове и програми за повишаване подготовката на органите на оперативно, тактическо и стратегическо ниво за участие в овладяването на извънредни ситуации, особено тези, свързани с нарушаване на законоустановения ред в страната – масовите безредици.

в. След разработването и внедряването на софтуер за ИИС и настъпили промени във Академията на МВР, да се изследва и оцени ефекта от иновативността .

БИБЛИОГРАФИЯ

Нормативни актове и ръководни документи

1. Директива 2007/60/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 октомври 2007 година относно оценката и управлението на риска от наводнения
2. Доктрина за подготовка на Въоръжените сили на Република България, Национална публикация на въоръжените сили на Република България НП – 7, София, 2012 г.
3. Етап I от изработване на анализ, оценка и картографиране на геоложкия риск: Анализ и оценка на геоложкия риск, Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София, 2016 г.
4. Закон за Българския червен кръст, обн. ДВ. бр.87 от 29 Септември 1995г., с посл. изм. и доп.
5. Закон за водите, обн. ДВ. бр. 67 от 27 Юли 1999 г., с посл. изм. и доп.
6. Закон за горите, обн. ДВ. бр. 19 от 8 Март 2011 г., с посл. изм. и доп.
7. Закон за енергетиката, обн. ДВ. бр.107 от 9 Декември 2003 г., с посл. изм. и доп.
8. Закон за защита при бедствия, обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006 г., с посл. изм. и доп.
9. Закон за защита на класифицираната информация, обн. ДВ. бр. 45 от 30 Април 2002 г., с посл. изм. и доп.
10. Закон за защита от вредното въздействие на химичните вещества и смеси, обн. ДВ. бр. 10 от 4 Февруари 2000 г., с посл. изм. и доп.
11. Закон за защита от шума в околната среда, обн. ДВ. бр. 74 от 13 Септември 2005 г., с посл. изм. и доп.

12. Закон за защита при бедствия, обн. ДВ. бр.102 от 19 Декември 2006 г., с посл. изм. и доп.
13. Закон за държавните резерви и военновременните запаси, обн. ДВ. бр.9 от 31 Януари 2003г., с посл. изм. и доп.
14. Закон за защитените територии, обн. ДВ. бр.133 от 11 Ноември 1998 г., с посл. изм. и доп.
15. Закон за здравето, обн. ДВ. бр. 70 от 10 Август 2004 г., с посл. изм. и доп.
16. Закон за инспектиране на труда, обн. ДВ. бр. 102 от 28 Ноември 2008 г., с посл. изм. и доп.
17. Закон за културното наследство, обн. ДВ. бр. 19 от 13 Март 2009 г., с посл. изм. и доп.
18. Закон за Министерството на вътрешните работи, обн. ДВ. бр.53 от 27 Юни 2014 г., с посл. изм. и доп.
19. Закон за опазване на околната среда, обн. ДВ. бр. 91 от 25 Септември 2002 г., с посл. изм. и доп.
20. Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България, обн. ДВ. бр. 35 от 12 Май 2009 г., с посл. изм. и доп.
21. Закон за управление при кризи, обн. ДВ. бр.19 от 1 Май 2005 г., отм.
22. Закон за управление на отпадъците, обн. ДВ. бр. 53 от 13 Юли 2012 г., с посл. изм. и доп.
23. Закон за устройство на територията, обн. ДВ. бр. 1 от 2 Януари 2001 г., с посл. изм. и доп.
24. Закон за чистотата на атмосферния въздух, обн. ДВ. бр. 45 от 28 Май 1996 г., с посл. изм. и доп.
25. Женевски конвенции от 12 август 1949 г. (необнародвани), ратифицирани с Указ № 181 на Президиума на Народното събрание от 1954 г. (Изв., бр. 43 от 1954 г.), и Допълнителните протоколи към Женевските

конвенции от 1977 г., ратифицирани с Указ № 1586 на Държавния съвет от 1989 г. (ДВ, бр. 62 от 1989 г.).

26. Инструкция за дейността на МВР при кризи от 23 Юли 2007 г., ОТМ.

27. Инструкция № 3 от 18.07.2007 г. за реда за осъществяване на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи при бедствия, ОТМ.

28. Инструкция № М-3 от 18.07.2011 г. за взаимодействие между Министерството на отбраната и Министерството на вътрешните работи.

29. Конституция на Република България, обн. ДВ. бр.56 от 13 Юли 1991 г., с посл. изм. и доп.

30. Концепция за национална сигурност на Република България, обн. ДВ. бр.46 от 22 Април 1998 г.

31. Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химически оръжия и за тяхното унищожаване (CWC - КЗХО) – 1993 г. ратифицирана със закон, приет от 38 -мото Народното събрание на 29.06.1994 г., обн. ДВ, бр.55 от 08 Юли 1994 г., с посл. изм. и доп.

32. Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването на бактериологични (биологически) оръжия (BWC - КЗБО) – 1972 г., ратифицирана с Указ 1524 на Държавния съвет от 30.06.1972 г., в сила за Р България от 26.03.1975 г.

33. Методика за анализ, оценка и картографиране на сеизмичния риск на Република България, Национален институт по геофизика, геодезия и география - БАН, София, 2018 г.

34. Наказателен кодекс, обн. ДВ. бр.26 от 2 Април 1968 г., с посл. изм. и доп.

35. Наредба за аварийно планиране и аварийна готовност при ядрена и радиационна авария, приета с ПМС № 313 от 22.11.2011 г., обн. ДВ. бр. 94 от 29 Ноември 2011 г., с посл. изм. и доп.

36. Наредба за реда за създаване, съхраняване, обновяване, поддържане, предоставяне и отчитане на запасите от индивидуални средства за защита, приета с ПМС № 3 от 10.01.2009 г., обн. ДВ. бр. 5 от 20 Януари 2009 г., с посл. изм. и доп.

37. Наредба за реда за установяването и означаването на Европейски критични инфраструктури в Република България и мерките за тяхната защита, приета с ПМС № 43 от 18.02.2013 г., обн. ДВ. бр.19 от 26 Февруари 2013г., с посл. изм. и доп.

38. Наредба за условията и реда за провеждане на евакуация и разсредоточаване, приета с ПМС № 342 от 20.12.2012 г., обн. ДВ. бр. 103 от 28 Декември 2012 г., с посл. изм. и доп.

39. Наредба за условията и реда за функциониране на Националната система за ранно предупреждение и оповестяване на органите на изпълнителната власт и населението при бедствия и за оповестяване при въздушна опасност, приета с ПМС № 48 от 01.03.2012 г., обн. ДВ. бр. 20 от 9 Март 2012 г., с посл. изм. и доп.

40. Наредба за условията, реда и органите за извършване на анализ, оценка и картографиране на рисковете от бедствия, приета с ПМС № 264 от 25.10.2012 г., с посл. изм. и доп.

41. Национален план за защита при бедствия, приет с Решение № 973 на МС от 29.12.2010 г.

42. Национален статистически институт [Официален сайт], <http://www.nsi.bg/>, Статистически данни, <http://www.nsi.bg/bg/content/766/>, посетен на 9.03.2019 г.

43. Национална отбранителна стратегия, приета с Решение № 283 на Министерския съвет от 18.04.2016 г.

44. Национална програма за превенция и ограничаване на свлачищата на територията на Република България, ерозията и абразията по Дунавското и Черноморското крайбрежие 2015-2020 г.

45. Отчетен доклад на ГД''ПБЗН'' за 2010 г.

46. Правилник за устройството и дейността на Министерството на вътрешните работи, приет с ПМС № 207 от 18.07.2014 г., посл. изм. и доп.

47. Правила за организацията на дейността на Министерството на вътрешните работи при извънредни ситуации, рег. № 285 от 15. 02. 2012 г.

48. Правилник за прилагане на закона за министерството на вътрешните работи, приет с ПМС № 126 от 02.06.2006 г., обн. ДВ. бр.47 от 9 Юни 2006г., с посл. изм. и доп.

49. Решение № 5215/2007 на Съвета на ЕС.

50. Стратегия за намаляване на риска от бедствия 2014 – 2020 г., приета с Протокол № 15.19 на МС от 16.04.2014 г.

Литература на български език

51. Американска концепция за конфликти с ниска интензивност, С.,1988.

52. Външен аварийен план на АЕЦ Козлодуй, 2012 г.

53. GABEROFF, Речник на чуждите думи в българския език с приложения, пето преработено издание

54. Енциклопедия на съвместната доктрина на САЩ, издание 16.07.1997.

55. Ангелов В., А. Низамска, Радиационна защита – 1 и 2 част, ВИ, С., 1992.

56. Бахчеванов Г., Проблеми на сигурността и възможности за решаването им в местното самоуправление. Част втора, Годишник на Военна академия „Г. С. Раковски“, С., 2013.

57. Бахчеванов Г., М. Манев, Р. Русева, Управление при кризи и конфликти, Софттрейд, С., 2005.
58. Берберова, Р. Природни бедствия в България - състояние и тенденции, Нов български университет, С., 2012.
59. Василев-Чангов М. Проблеми, принципи и процедури при анализа на конфликти и кризи, Полиграфическа база-МВР, С., 2003.
60. Велев, С. Екологична сигурност, ВА „Г. С. Раковски“, С., 2015.
61. Георгиев, Г. Опасни явления, ситуации и събития за населението и инфраструктурата, ВА „Г. С. Раковски“, С., 2008.
62. Георгиев, Х., Подходи и решения при организация на сигурността в големия град, сборник доклади и научни съобщения, НБУ, 2012.
63. Грозданов, К. Наръчник на доброволните формирования за защита при бедствия, пожари и други извънредни ситуации, С., 2018.
64. Джентълсън Д., Превантивната дипломация и етническите конфликти, С. 1999.
65. Дойков Й., Управление на кризи, Парадигма, С., 2018.
66. Драголов, Д. и др. Защита на населението от аварии, природни бедствия и опазване на околната среда, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, ВТ, 2007.
67. Димитров Д., Управление на конфликта, С., 2005.
68. Енев, Е., П. Маринов, Операции за поддържане на международния мир и сигурност, ВА „Г. С. Раковски“, С., 2014.
69. Йотов Б., Международно наказателно право. Феня, С., 2004.
70. Йолов Г., Личността в критична ситуация, ВИ, С., 1973.
71. Льо Бон Г., Психология на тълпите, С., 1995.
72. Манев, М. Рискови фактори и заплахи за възникване на кризи и кризисни ситуации. Военен журнал бр. 6, С., 2001.
73. Манев М. Кризи, управление и задачи, С., 2001.

74. Мардиросян Г., Б. Рангелов, А. Близнаков, Природни бедствия: възникване, последици, защита, Авит Консулт, С., 2011.
75. Маринов, Р., Кризисен мениджмънт, С., НБУ, 1999.
76. Материали от Семинар по управление на ответни действия и привенция на кризи, 1999.
77. Милушев, Л., Кризата, управленски аспекти и възможности, П., 2008.
78. Найденов, Я., Б. Захаринов, Актуални аспекти на екологичната сигурност, ПъблишСайСет – Еко, С., 2004.
79. Начев Й., За разузнавателната общност и контрола на специалните служби. Военен журнал №2, С., 2000.
80. Недевски, Д. Системи за мониторинг, ранно предупреждение и оповестяване за бедствия и аварии, ВА „Г. С. Раковски“, С., 2010.
81. Недевски, Д. Ядрена химическа и биологична защита в операции на многонационално съвместно оперативни сили, С., 2009.
82. Николова В., Афоризмите на Хипократ, Народна библиотека, С., 1989.
83. Николов, О., Д. Змеев, Е. Иванов, Анализ на системата за отговор на кризи на НАТО, изводи и предложения за механизми за прилагането ѝ на национално ниво, Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия, С., 2014 г.
84. Основи на неутронната физика и физика на ядрените реактори. Наука и изкуство, С., 1974.
85. Орлоев, Н., Синтез и анализ на сложни системи, Р., 2003.
86. Павлов, Н., Гражданска сигурност и геополитика, сп. Геополитика, бр. 2, 2006.
87. Павлов, Н., Теория и практика на управлението при кризи в България, (https://nikipavlov.files.wordpress.com/2011/05/43-analiz_uk-bg.pdf)

88. Петров, К., Стефанов Н., Заплахи за сигурността на населението и заобикалящата го среда, Флат, Б., 2012.
89. Петров, К., Заплахи за сигурността на населението и заобикалящата го среда, ВА „Г. С. Раковски“, С., 2011.
90. Речник за чуждите думи, Атлантис, 1996.
91. Рангелов Б., Разгневената земя: Природните бедствия, АИ „Проф. Марин Дринов“, С., 2012.
92. Рангелов Б. Земетръсната опасност в България, Магента, С., 2000.
93. Семерджиев Ц., Стратегическо ръководство, Софтрейд, С., 2000.
94. Стефанов Н. и колектив, Военно химическа подготовка, Св. Георги Победоносец, С., 1997.
95. Стоянов Г., Тероризмът. Генезис и проявление, С., ВИ, 2003.
96. Стратегии на Съединените американски щати, Академия на МВР, С., 2005.
97. Съвет за намаляване на риска от бедствия към Министерския съвет на Република България. Указания за разработването и готовността за изпълнението на планове за защита при бедствия, С., 2017.
98. Тарраго Ф., М. Мирчев, Г. Шереметов, Стратегическо управление, С., Университетско издателство, 1999.
99. Управление на кризи от техногенен, природен и екологичен характер в съвременните условия, Академия на МВР, фондация „Ханс Зайдел“, Институт за политически правни изследвания, С., 2004.
100. Филипов, Х., Повишаване устойчивостта на железопътната мрежа за осигуряване операциите провеждани с войски, С., ВА, 2002, Вх. № В-216/2002 г. (дисертационен труд).
101. Фердов С. Контрол на тълпата стратегия и тактика, ВИ, С., 2006.
102. Шлехер К. Електронната война в информационния век, С., 1999.
103. Ярных В. Успешно управление в условия на кризи, Софтпрес, С., 2007.

Чуждоезиковая литература

104. Alexander, D., A magnitude scale for cascading disasters, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 30, Part B, September 2018, Pages 180-185.

105. Baas S., S. Ramasamy, J. Dey de Pryck, F. Battista, Disaster risk management systems analysis, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2008 г.

106. Benali, N. Natural-disaster shocks and government's behavior: Evidence from middle-income countries, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 27, March 2018, Pages 1-6.

107. Brundiens, K. Educating for post-disaster sustainability efforts, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 27, March 2018, Pages 406-414

108. Correia, F. et al. Flood Hazard Assessment and Management: Interface with the Public, *Water Resources Management*, vol. 12, iss. 3, 1998, pages 209–227.

109. Galbusera, Luca and G. Giannopoulos, On input-output economic models in disaster impact assessment, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 30, Part B, September 2018, Pages 186-198.

110. Gaume, Eric et al. A compilation of data on European flash floods, *Journal of Hydrology*, Vol. 367, Issues 1–2, 30 March 2009, Pages 70-78.

111. Kelman, I. Connecting theories of cascading disasters and disaster diplomacy, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 30, Part B, September 2018, Pages 172-179.

112. Marchi, L. et al. Characterisation of selected extreme flash floods in Europe and implications for flood risk management, *Journal of Hydrology*, Vol. 394, Issues 1–2, 17 November 2010, Pages 118-133.

113. Mercer, J. et al. Framework for integrating indigenous and scientific knowledge for disaster risk reduction, *Disasters*, Vol. 34, Issue1, January 2010, Pages 214-239.

114. Raikes, J. et al. Pre-disaster planning and preparedness for floods and droughts: A systematic review, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 43, August 2018.

115. Rose, A., Defining and measuring economic resilience to disasters, *Disaster Prevention and Management*, Vol. 13, No. 4, 2004, pp. 307-314.

116. Stern E.K., *Crisis Decision Making: A Cognitive Institutional Approach*.

117. Street, R., How could climate services support disaster risk reduction in the 21st century, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 34, March 2019, Pages 28-33.

118. Zerilli A., *Fundamentos de Organizacion y Direccion General*, Deusto, Bilbao, 1978

119. Thomalla, F. et. al. Reducing hazard vulnerability: towards a common approach between disaster risk reduction and climate adaptation, *Disasters*, Vol. 30, Issue 1, Special Issue: Climate change and disasters, March 2006, Pages 39-48.

120. Ton, Kh. Expanding the capabilities of people with disabilities in disaster risk reduction, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 34, March 2019, Pages 11-17.

121. Wallemacq, P. and R. House, *Economic Losses, Poverty & Disasters 1998 – 2017*, Centre for research on the Epidemiology of Disasters, United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2018.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение № 1.

О П И С А Н И Е

на скалата на Медведев - Шпонхоер - Карник - 64

Степени	Характеристика
I.	Не се усеща от хората.
II.	Разтърсването може да бъде усетено само от отделни хора в покой на по-високите етажи.
III.	Усеща се само от някои хора, намиращи се в здания, а на открито - от хора в покой.
IV.	Усеща се от по - голяма част от населението.
V.	Трусът се усеща от всички в къщи и от мнозина на улицата.
VI.	Всички заспали се събуждат и от страх избягват на открито. В постройките от кирпич, кръгъл камък, тухли и панелни сгради се появяват малки пукнатини в мазилката и откъсване на малки парчета от нея, появяват се пукнатини в комините.
VII.	Повреди на здания. Настъпва обща тревога, повалят се предмети, във водните басейни се образуват вълни и водата се размътва. Дебитът на изворите се променя. Кладенците променят водното си ниво. Постройките с подсилена конструкция и дървените къщи получават пукнатини в мазилката и се откъсват малки късчета от нея. Постройките от печени тухли, панелните сгради, постройките с носеща конструкция получават следните повреди: малки пропуквания на стените, пукнатини в комините и срутване на част от тях. Каменните и кирпичени постройки

	получават тежки повреди като големи пропуквания на стените и срутване на комините.
VIII.	Разрушения на сгради. Възниква ужас и паника. Отчупват се единични клони от дърветата. Част от висящите лампи се повреждат. Малки срутвания на стръмните наклонени почви и улични платна. В почвата се появяват пукнатини. Многократно се променят дебитът и нивото на водоизточниците. Постройките с подсилена конструкция и дървените къщи получават следните повреди: малки пропуквания на стените, пукнатини в комините и срутване на част от тях. Постройките от печени тухли, панелни сгради и постройки с носеща конструкция получават повреди като големи пукнатини в стените и срутване на комините. Много от селските постройки от кирпич и камък получават разцепване на каменните основи, част от зданията се срутват.
IX.	Обща повреда на сградите. Животните тичат и вият. В рохкава почва често става оттегляне на водата и се забелязват пясък и тиня. Пукнатините на земната повърхност достигат до 10 см ширина. Земни пластове се свличат. Появяват се или пресъхват извори. В някои случаи се изкривяват жп релси. Паметници и статуи се повалят. Постройките с подсилена конструкция и дървените къщи получават големи пропуквания на стените и срутване на комините. Постройките от печени тухли, панелни постройки и постройки с носеща конструкция претърпяват повреди, като част от сградите се срутват. Някои постройки от кирпич и камък се разрушават до основи.
X.	Общо разрушение на сградите. В земята се появяват пукнатини, понякога до 1 м широки. Свлачищата се събарят от склоновете. Образуват се нови езера. При постройките с подсилена конструкция и дървените къщи част от зданията се срутват и падат цели стени. Много от сградите с носеща конструкция, панелните постройки и тухлените

	сгради напълно се разрушават, а всички селски постройки от кирпич и камък се разрушават до основи. Възникват сериозни повреди в бентовете, насипите, язовирите, както и тежки повреди по мостовете.
XI.	Унищожавашо. Възникват обширни промени по земната повърхност, широки пукнатини - процепи. Многобройни земни и скални маси се срутват. Тежки повреди се получават и в най-добре конструираните здания.
XII.	Променящо земния пейзаж. Всички сгради са унищожени. Повърхността на земята претърпява дълбоки преобразования. Образуват се водопади, реките променят направления си.

ТАБЛИЦА

за съотношенията между максималната интензивност и епицентралната област и магнитуда на земетресенията

I ₀	M		
	h = 10 км	h = 20 км	h = 30 км
IV	3.4	3.8	4.1
V	3.7	4.1	4.7
VI	4.3	4.9	5.3
VII	5.0	5.6	6.1
VIII	5.9	6.5	6.9
IX	6.8	7.4	7.8
X	7.7	8.4	-

Легенда : # I₀ - интензивност в епицентралната област,

h - дълбочина на огнището; # M - магнитуд на земетресението

АНКЕТА КАРТА

Уважаеми колеги,

Настоящото социологическо изследване има за цел да проучи и анализира вашите мнения, оценки и нагласи по проблемите на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации и определяне на моментното му състояние .

За оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации са определени следните критерии:

- анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации;
- поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации;
- постоянен обмен на информация;
- координация на действията на органите за управление и на силите за реагиране при извънредни ситуации;
- ефективно използване на наличните ресурси.

Тегловите коефициенти на критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации по метода на експертните оценки “Делфи” могат да приемат стойности от 0 до 1, при което по – високата оценка съответства на по – голяма тежест на съответния критерий относно цялостната стойност на решението.

Оценката на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации може да приема стойности от 0 до 4, както следва:

- 4 точки – много добър;
- 3 точки – добър;
- 2 точки – удовлетворителен;
- 1 точка – слаб;
- 0 точки – лош.

Анкета обхваща ръководни служители от МВР, изпълняващи функции и притежаващи необходимата квалификация за управление на кризисни ситуации, разпределени в четири групи:

I група: Органи за управление.

II група: Ситуационни центрове.

III група: Комуникационно-информационна система

IV група: Сили за реагиране при извънредни ситуации.

1. Молим да определите тегловите коефициенти на критериите за оценка ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации

Критерии	Стойност на приетия теглови коефициент
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	
Постоянен обмен на информация	
Координация на действията на органите за управление и на силите	
Ефективно използване на наличните ресурси.	

2. Оценете текущото състояние на ефективността на управлението на структурите на МВР за действие при кризисни ситуации

Критерии	Оценка
Анализ и оценка на риска от възникване на извънредни ситуации	
Поддържане на готовност за действие при извънредни ситуации	
Постоянен обмен на информация	
Координация на действията на органите за управление и на силите	
Ефективно използване на наличните ресурси.	

Предварително Ви благодарим!

От изследователския екип